

Politikal
röpi atok

31

3
22

1.

Önbirálat.

Irta

Arisztidesz.

[Vajda János]

„Megmentlek“ — mond az Úr — „ámde
mozogj magad is“.

3

Lipcese 1862.

Gerhard Wolfgang bizománya.

DEBALLAGI MÓR.

„Hát ugyan mi az ész? Itéletem szerint jobb érteményét az észnek nem adhatni, — azoknak, t. i. kik érteni akarnak, mint így: „Ennek egy pár órára van esze, annak több napra, emennek 5, 10, 20 esztendőre, amannak egész életre, s ennek századokra, öröklétre.“

Gr. Széchenyi Ist Hitel.

„Tán volna köztünk magyarroközt, kik, ha oly téjjel nevedtünk volna, mint Curtius, s oly meggyőződéssel birnánk mint ő, hogy halálunk használ, inkább ma ülnénk a bátor szürke derekára, mint holnap, de nálunk több s nemesb hazafiság kell . . . hol sokszor tanú helyett zordon magány, dicséret s taps helyett fanyar visszavonulás elhidegülés, s egyrésről tán gyűlölet, másikrul veszély? Mi nehéz félórára valamiért fölhevülni? de esztendőkig türni lelki sérelmet? ehhez kel, a szó legsúlyosb értelmében — „férfiú.“

Gr. Széchenyi Ist Hitel.

„Hogy némely egyes személy rothadását említem, nem hozok én az által homályt hazámra. Egyébaránt oly nagy egy nemzet, egy magányos személy ellenben oly kicsi, hogy egyesnek nincs hatalmában amazt nevetségessé tenni.“ —

Gr. Széchenyi Ist Hitel.

„Jobb utakat, műveltebb mezőket, serényebb kereskedest helyesb communicatiokat, tisztább városokat, jobb vendégfogadókat, nagyobb culturát, kiterjedtebb s több oldalú tudományt, nemesb patriotismust, több polgári erényt, — s kevesebb sarat, port, nádat, korlátlan partu vizeket, hasztalan erdőket, becstelen lapályokat, bozótot; kevesb egoismust, s egyrésről a legalaptalanabb hiúságot, más résről a határnéküli hajlékonyságot, alattvalók iránti döllyföt, előljáró előtt porban csuszást, kevesebb előítéletet, balvéleményt, tudatlanságot, féktelen betyárságot“

Gr. Széchenyi Ist Hitel.

I.

Mikor jön el — és egyáltalán eljön e — az idő, melyben egy nagy lánglélek dictatori vasmarokkal fogván meg e büszke királyfaj nyiretlen üstökét (azt, melyet egykor „Czopf“-nak neveztünk) egy nagy, dicső magyar haza érdekét emelvén az egyes önző oligarchák érdeke fölé, kiknek száma itt millió, merthogy a főúr, a hat ökrös gazda s számadó csikós egyaránt az, — és kimerítve körömágyig ez ős nép minden anyagi, szellemi, erkölcsi erejét, s azt százszorosan hatványozottan a fegyelemnek roppant — majd mindent pótló — tényezőjével: — egy nagy czélra egyesíteni, és e nagy czélt ki is vinni képes lesz, megmentvén e nemzetet a legdicstelenebb haláltól, mely szerint a haladó művelődés árja elsodorja, eltemesse; — mikor jön el az a megváltó szellem, a ki lovagostorával végig vágván a zöld asztalokon, besoroztatván minden szózaténeklő táblabírót, véget vet a kevélykedő szenvtelenség, jól abrakolt henyeség, elkényeztetett makranczból haladás gátló csököny, s biztosított filisteri önkény mamelukmammut hadának, s tüzzel vassal égeti ki

a hátramenésnek még az ujkor napja által ki nem süttött utolsó rákfenéit; az az hogy, kérem alássan, imádott nemzet! fölséges uralkodó hatalom — korlátlan sajtórendőri vörös ón! Értsük meg egymást! (mert már látom, mint lázzad mind két fél e szentségtelen gondolatok ellen!) a mint majd megtetszik látni, nem vagyok én sem az alkotmánynak, sem a békének ellensége, nem akarok én sem rajxráthot sem forradalmat, sőt még érinteni sem akarom e tárgyakat, hanem épen olyasmit, a mi az egyik félt fölemeli, a másikat nem buktatja meg, tudnillik de kérem engedjék előbb legalább körmondatomat bevégezni, mert nem szeretem a fél munkát . . . tehát:

Hogy mikor jön el ez idő és annak embere, arra itt a felhők alatt senki meg nem felelhet, de annyi bizonyos — mi haszna tagadnók — hogy eme nagyszerű ábránd többé kevésbé eltérő változatokkal a legtöbb mai politikus agyában kóvályog, t. i. egy egy vérmes magyaréban, sőt azokéban is, kiket ellenségeinknek tartunk; és én nem mondom, hogy úgy néha néha, hetes esős időben, éjfél után, álomtalan hosszú éjszakákon, mikor egyéb dolgunk nincsen, — ne foglalkozhatnánk e szép költői álom ragyogó képeivel, azonban ha csupán ez ábrándban élve, mit sem teszünk, s illetőleg ha cselekvő politika helyett megint a merev tagadásét választjuk, tehát haladás helyett a hátramenést: akkor valószínűbb mint nem, hogy szép eszményünkkel, a nagy vezérszereppel Europa ke-

letén — mindörökre, vagy is a sírig — plátói viszonyban maradunk.... A mi aztán egy keleti fajnak a lehető legégetőbb szégyen.

Mert a tagadás politikája bizonyos és meghatározott rövid időre megjárhatja; de bizonytalan határtalan messzeségig? némileg hasonló az uzsora adóssághoz, mely pár napi tartamra kötve nagy szűkségből ránt ki, de hosszabb időre tönkre teszi financiaínkat.

Pedig úgy tetszik, mintha most is mint annyiszor a reményt — kész valónak, a lehetőséget — bizonyosnak tekintve, és elhítelve magunkkal, hogy mindenünk a mi tőlünk függ, rendben van, és csak az hiányzik a mi nem tőlünk jön: a szerencse; s ennél fogva jelenleg nem kell mert nem lehet semmit is tennünk — össze dugott karokkal vagy épen szunyókálva csak és csupán csak várni akarnánk (ah a várásra olyan jók vagyunk, ebben csakugyan nem mul felül bennünket senki!) — a helyett, hogy ha már épen a szerencsétől várunk is, tartanók magunkat arra minden pillanatban készen, ébren, hogy megint el ne suhanjan mellettünk észrevétlen, sőt inkább hívó madárkint csábítsuk magunkhoz, szerelmesítsük magunkba e kaczért, hiszen ész és munkásság, az a két tulajdon, melybe a nem vakszerencse okvetlen beleszeret (és a vak (lutriféle) szerencse csak a pulyák s ostobáké, a vén banyáké, melyre nem vágyik nemes) vagy a mi legjobb: sem földi sem égi, szóval semmi idegen hatalom és szerencsében nem bizakodva, ma-

gunkba szállva, az önismeret alapján fontolnók meg, fedeznök föl, nem segíthetnénk e magunk magunkon, sőt nem e épen talán csak magunkban rejlik amaz átok mérge, melyet mindig valami végzetre, emberi erő fölötti hatalomra, rajtunk kívül eső viszonyokra fentiünk, s talán egy kis keserű hánytató vagy dieteticus élet erős önmehtagadással — megmenthet ez országos dugulástól, mint orvosaink nevezik?

Meggondolni, vajjon — nem valószínű, vagy legalább nem lehetséges é, hogy nem vagyunk mindenben tökéletesek; nem é hibája tán az nemzeti jellemünknek, hogy minden bűnk bajunk okául hamarább a derékségünkért ránk irigykedő Istenséget, mint önmagunkat képzeljük? A minthogy még oly kiváló szellem is mint Zrinyi a költő eféle hitet vallott eme sötét, keserű jelmondatban: sors bona nil aliud?

Vajjon nem lehetséges e, hogy még mi az önálló nemzeti haladás első lépcsőjén, az önismereten sem vagyunk túl, vagy ha tán túl vagyunk, rosszul, hibásan tettük le ez első lépést, mely mincennek alapja, és ha így van, nem e csöndes, szenvedélyment idő a legjobb alkalom arra, hogy visszamenjünk ezen első lépéshöz, és azt helyrehozzuk, tökéletesen pótoljuk?

Vagy tán necsak ne dolgozzunk, de még ne is — gondolkozzunk? Húzassuk ismét másik tiz esztendeig, vagy tán tovább — tán örökre?! — a „patikáros“ nótát füllünkbe, busuljunk ferbli, boros kancsó mellett,

végre aludjunk el észrevétlen — kimerülten muzsika és — a korhelyek altatója — a kakasszó mellett, mely lenézett szomszédjaink hasadó hajnalát jelenti?

Hisz a hazafájdalom olyan jó irtigy! És az oroszlánnak természetében fekszik a lustaság, mely főjellem vonását képezi; mondják a hízogó bohócok, a drágán fizetett tréfa és élezirodalmi országos „bolond“-ok, akarám mondani kegyenczek; — és a heverésre csakugyan hajlandó oroszlán lefekszik, hogy aludjék ismét addig, míg éhkinja fölébreszti.

Vajjon így van e ez, vagy csak az égető szomju tett és becsvágy türelmetlensége teremti ezen rémeket? Vajjon nem é éppen ezen oroszláni természet egyik sajátságánál fogva e nemzet egyszer egyszer, sötét éjszakán, fölkel ugyan, és ekkor csodát mivel; bámulatba ejti a meglepett világot, de azután midőn közelleg a hajnal, vérrel lakottan rejtekébe vonul, s átallusza a cselekvés ragyogó napját, melyen ellenei egyszer végre is megejtik a szendergőt?

Vagy vajjon kevésbé hízogó hasonlattel, e nemzet legutóbbi századainak története nem egy lázas beteg képét mutatja e, ki eleinte hosszabb majd egyre rövidebb időközökben fölfölrriad, széttépi kötelékeit, elveri őreit, azután kimerülten összerogyva előbbi merev álmába vissza esik!

És ha a kép találóbb (mert hiszen, hogy bajban pedig nagyban vagyunk, oh az való!) halálos é, gyógyíthatlan é e láz, s ha nem az, vajjon a betegség

oka el van é találva az orvosok által, s nem azt az oldalt kenik é irral, mely legerősb, és tán épen azt siütögetik vassal, mely leggyöngébb?

Ah, e kép oly szívhasogató hogy azt kell hinnem, ez a legtalálóbb! Hiszen a szem, a fül, maga a teremtő ész csalódhatnak; de az érzés — az maga a valóság! Minden körülmények annyira egyeznek. Megkísérlettiünk mindent; érvágást, szellőztetést, üide külső levegőt eresztve pállott zugunkba; mindenféle kenőcsöt, borogatást, — de mind nem használt semmit. — A külsőleges drasticus szerek mintha csak rontanának; tehát nem azt kell é hinni, hogy a baj benső, valami dugulásféle, melyre vérmérsékletünk oly hajlandó, és a melynek egy kis hánytató vagy purgáló keserű eszköz, izzasztó mozgás, nélkülözö (diæteticus) élet, s csillapió italok szükségesek?

De legyen elég a hasonlatokból: Hiszen az olvasó már eddig is bizonyval türelmetlenül kérdi — de hát mi akar lenni e nagy fenékből?

Mit akar ez irkász most, midön nincs közéletiünk; tömegben, fegyelmезetten, vezényszóra nem, — legfölebb csak egyenkint csatározhatnánk a haladás magas meredélyei között, és ez nagy hátrány, szemben az összenött oszlopokkal

Mit akar mondani most, midön nem szabad a beszéd, s mikor elég szabad volt, a mult évben, ugy is elmondtak már mindent, és még sem használt.

'S elvégre — mikor az a csodafü, mely minket

meggyógyít, nem e földön terem, de messze messze, tul az óperenciákon?

Oly hit, mely ha csal, akkor halált hoz és kár-hozatot; ha pedig nem, még akkor is legalább szégyenletes

De már megint képes beszéd. Pedig — a kecskeméti színházlátogató pórral szólva: nem ütjük azt azzal el, azért csak ki a medvével!

Nekem ugyan arra könnyű volna a gyors felelet, hanem

Vannak olyatén szomorú, nem tetsző dolgok, melyeket ildomos gyöngédség nem egyszerre, csak arra elébb lassan elkészítve nevez meg. És úgy érzem, mintha tárgyam ez utóbbi osztályba tartoznék.

Ámbár a nézet, mely elmelkedésem alapját képezi a legvigasztalóbb is lehet egyszersmind, — hiszen az nem lehet más, mint annak bebizonyítása, mely szerint a jelenben is tehetünk valamit, egy lépést legalább, mely közelebb visz a haza megmentéséhez; és ha az rajtunk áll, még a jelen viszonyok közt is, hát hiszen gondolják a szózaténeklésben oly buzgó honfiak — ide vele a gyöngyszóval, mit nem hajtunk mi végre — a hazáért?

„Hát hiszen ha csak ló kell?!“ Mint Andris bojtár mondá de bezzeg a másik perczen már fejét vakarta rá

Mikor az oly vérmes képzelmes faj, mint mi magyarok, úgy kiált föl, hogy „mindenre“ kész, aza-

latt jóval kevesebbet kell érteni, mintha azt egy szögletes fagyos angol vagy szász mondaná. „Minden“ alatt a magyar a halált érti, s nem gondolja meg, hogy — leg alább rá nézve, lehet nehezebb dolog is a halálmal. A meddig csak halál kellett a hazáért, addig a haza nem panaszkodhatott, hogy eserben hagytuk. Európa nem mutat föl e tekintetben magasztosabb dicsfénnyel övezett nemzetet, drágább hazát, mert hiszen még Hellász sem az. Minden más nép örökbe nyeré, az egy magyar úgy vette (véren) hazája földjét, és azután is, míg más nép egyebért — a magyar csak és mindig hazájáért ontotta véré.

És meg is ?! És meg is ?! Anyi sziv, hiába szakadt meg a honért?! Vajjon talán az idők úgy fordultak, miszerint a haza valami egyebet, és nem csupán vért kíván fiaitól?

Talán erre nem is messze a példa tőlünk? A szomszéd Törökország a hazáérti életfeláldozás legnagyobb példáit tanúsítá csak nem rég, pár év előtt is. És ez egykor oly hatalmas, sőt még most is oly nagy test — még közelebb áll az enyészethöz, mint a diadalok előtt!!

És miért, hogy vannak államok világrésziünkben, kissebkek számra és területre a miénkuél is; melyeknek szintén sok és nagy az ellenséges szomszédja köröskörül, és a melyek mégis, daczára, hogy nem oly harcziások, nem oly mélyen szüiziesen honszeretők, s egyáltalán nem is áldoztak vért létellükért — mégis

élnék, sőt uralkodnak, s nemzeti jólétük, boldogságuk európai közmondássá válik? Mig mi az ártatlan szenvedés, vagy még valódiabban a politikai élbetetlenség tragikomikus fogalmát képviseljük, kikre ugyan még most — mert a „tout est perdu hors l'honneur“ jelmondatot alkalmazhatja — szánó mosollyal néz a nyugot; — de a kik maholnap, ha sokáig tart nemzetéleti inségiünk, attól tarthatunk, hogy e rettenetes mentésre szorulunk: paupertas maxima

De ugyan ki ez a hazaáruló, a ki így mer beszélni, — vagy csak gondolkozni is? Nem vagyunk mi egyáltalán szabadabbak, önállóbbak (a papíroson) alkotmányosabbak mint bármely nép a föld színén? Micsoda ezudar, nem magyar, gaz és ostoba ember az, a ki nem reméli vagy hogy nem szentül hiszi azt a hogy is mondjam? a mi a népdalban van, s a mit oly szépen áthatóan húz a Ferkó, miként lehetetlen, hogy igaz ne legyen, hogy is van csak:

Nem lesz mindég éjszaka

Megvirrad még valaha?

Hiszen ez a hazaáruló csüggeszt, a helyett, hogy lelkesítne, bátorítna? Hiszen ez a könyv demoralisál, — dobjuk pokolba, égessük meg, hisz igaz a (népdalbölcsesség szerint) hogy:

Nem kell nekünk tudomány,

Csak jó bor és szép leány

Igy kiált föl, képzelem, sok hazámfia, ki magát jó magyarnak tartja, sürtlen sujtásolt, pitykézett ruhá-

ban, tenyéryni sarkantyúval, s szép csálás bajusszal, rengeteg szakállal egy szóval: olyan, kinek alakja a hét vezérre emlékeztet, kinek ereibe tán még egy csepp európai vér se vegyült; ki maga a nagy I Napoléon mellé állítva Jupiternek néz ki, mig ama világhódítót mindenki pipatöltő inasának vélné ki szinte hanyatt esik a visszataszító megvetéstől, mellyel minden idegen arcot lenéz, s kire bámulva (mert valóban lehet!) okvetlen az a gondolat furódik az ember agyába: ugyan hogy hazudtolhatja meg magát ennyire a teremtő — hiszen ha Isten valóban a maga képére teremté az embert, akkor csakugyan ez és nem — Napoleon hasonlőbb hozzája? már pedig ész dolgában ez legalább is annyira van amattól, mint Napoleon magától az öreg Ur Istentől?

Valóban szeretetlen és nem magyar volnék, ha nem találnám legalább menthetőnek (ha megbocsájt-hatónak nem is) abbeli főfő — halálos — vagy tán leghatályosabban kardinálisnak nevezhető hibánkat, mely szerint könnyen eltelünk önmagunkkal, s tökélyünket ne továbbnak tartva, szenvtelenségbe esünk, és e szenvtelenség már egymaga oly sommája a káros tulajdonoknak, mely elégséges arra, hogy a szerencse kaczer s szakadatlan udvarlást kívánó istennője hátat fordítson nekünk!

Hiszzen szépek vagyunk! s Éláttatok e már a magán, gyakorlati életben határozottan szép embert, ki, ha netalán még a természet dúsán áldotta

volna is meg egyéb erköcsi és szellemi tulajdonokkal — azokat el ne hanyagolta volna? és egy különben ártatlan járdataposó, jó mulató czimbora, de csak önmagának élő, a közre nézve haszontalan türes báb ne lett volna?

A magyar, egyénileg, mély érdeket keltő, és kétségkívül legszeretetreméltóbb lény az emberiség egyetemében; — de a mi egyenkint jó, ugyan oly mértékben jó e egyszersmind — tömegben is, már mint nemzet? Vajjon a finom karrárai márvány, mely magában oly tömör, erős, de a melyet sármész (malter) nem fog, szintoly alkalmas volna e házépítés-höz, mint a porhanyóbb kő, a durva téglá, mely öszsenő a meszes keverékkel?

És a magyar, e királynak termett jobbagy, alkalmas e alattvalónak; a sok jó vezérből lehet e egy jó hadsereget alkotni?

És egyáltalán — illenek é ránk valóban egészben e hasonlatok? Elvégre pedig — akár illenek akár nem, — mit használ most erről beszélni, mikor ha úgy volna is, különben sem ez a bajunk, de nagyon más egyéb, a melyről most nem lehet tenni?

Ime a szörnyű csalódás, a vastag értelmi hályog, mely az örvényt eltakarja, hová egy idő óta közeletünk mely ködöt éjszakát láttat velünk, holott az csak egy büvös fátyol arczunkon, mellyel rossz szellemünk rontott meg, s mely csak addig vesze-

delmes, míg észre nem vesszük, hogy ujjainkkal le és széjjeltépjük?

Nemzeti beteglétünk egyik főoka nem külviszonyokban, de magunkban van; azon magunknak kell és lehet most is, minden körülmények között segíteni, mert ahhoz nem szükséges sem külszövetség, sem belső hadsereg, miután a baj nem egyéb, mint a legutóbbi századoknak s különösen a mult évtizednek tagadhatlanul kedvezőtlen de nagyobb erővel legyőzhetendett befolyása következtében megromolt, részint a tespedés századában a lényegesen átváltovott uj korhoz nem módosult s e szerint káros irányú, szóval: hibás közérzület, félszeg közvélemény.

Súlyos vád, ha való, melyen mindenesetre magunknak kell segíteniünk, mert ezen, mint némely benső bajban, idegen medicina nem, csak saját önmegtagadó és cselekvő erőnk által segíthetünk

De vajjon való e? és ha igen, oly veszedelmes mérvű e, hogy halállal fenyeget, ha rögtön nem segítünk? És tulajdonképen mi módon, mi által lehetne most rajta segíteniünk?

II.

Ha vajjon valóban vannak e nálunk veszélyes hibák a közérzületben, káros hatású ferde nézetek a közvéleményben?

Tudom sokan azt gondolják erre: már micsoda beszéd ez, hisz ha semmi egyebünk nincs is de — nagy szerencsénkre — közérzületünk van olyan jó és erős, minővel nem dicsekedhetik a nagy orosz vagy német nemzet (Persze hogy erős, de jó is é??!)

Hol van olyan hazaszerető nép mint mi? Hol búsul még a rongyos pór, sőt az üldözött betyár is a csárdában hazafájdalom szomorú nótái mellett?

Bizonytalán sehhol a kerek világon, csak nálunk. Sőt vannak nagy nemzetek, illetőleg csak államok, melyekben a legalsó néprétegnek a hazáról csak homályos vagy éppen semmi fogalma.

Nem rosszul nevezte egy német tárczairó hazánkat a politikai regényesség földjének.

Valóban, itt a haza eszméje uralkodik minden még a legalacsonyabb tárgy fölött is, olykor egész a nevetségig. Itt van hazafi csizmadia, „nemzeti hajművész“ honi szoknya, és még „nemzeti szagtalan árnyékszék“ is.

Igazán mi nagyon, par excellence hazaszerető nép vagyunk, én ezt nem tagadom, de azért még is azt mondom, hogy veszedelmesebb, kárhozatosabb irányú a közérzületünk, mint az e tekintetben, már tudniillik nemzeti érzés dolgában oly igen lenézett Németországé. Azért csak hallgassuk ki és értsük meg egymást, mert ha megengedjük, hogy vannak anyák, kik a legforróbban, de tán éppen azért esztelelenül szeretik gyermekeiket, s ez eszeveszett szeretetük-

kel úgy elnevelik, hogy a boldogtalan gyermek e miatt lesz egész életében szerencsétlenné: — akkor megengedhetjük ama lehetőséget is, miszerint daczára a megszokott imádságkint untalan szánkon forgó „haza“ szent szavával való élcsnek, nem lehetetlen, hogy bármi mélyen, forrón, de nem okosan, egy szóval, nem úgy szeretjük a hazát, a mint kellene; nem azzal áldozunk neki, a mire szüksége van, s hiába követeli azt tőlünk, nem akarjuk himni; úgy vagyunk vele, mint a közmondás tartja, mely szerint: mást beszél Kató, mikor a bor árát kéri

Különben hazaszeretet és közérzület rokon dolgok, de külön fogalmak, és ez utóbbi a hazaszereteten kívül, mely az egésznek mintegy tengelye, még igen sok elemet foglal magában, és ha a zápok rosszak, mi haszna jó a tengely? -- azért, — megjegyezvén, hogy e világhírű hazaszeretetre még később rátérek, s hogy egyelőre csak annyit, mikép e hazára való czifra esküidözések egyedül csak a pórnépnél vehetők őszintékül és betű szerint valókul, minden egyéb azon felüli osztálynál e tekintetben nagyobb a küirt az embernél — ujjolag előbbi hasonlatomhoz visszatérve, arra hivatkozom, hogy épen a gyermekét örülten szerető anya nemhogy magától rá nem jön ebbeli hibájára, de szerfölött nehéz vele elhítetni, hogy szeretete káros, s még nehezebb arra birni, hogy a valódi nagy szeretetet egyéb áldozatokon kívül még — önmegtagadást is kíván, és a düliösen szeretett kis makranczos gyermek bőröcs-

kéjében olykor egyikét barazdácskát nem árt szántogatni . . . a minthogy ha . . . egy némely magyar ember is, annyira szeretné hazáját, hogy e miatt sajnálná drága földjébe vágni a kapát, és mélyen szántani hogy jól teremjen . . . ? Vajjon megköszönné e neki a hon e szeretetét?

E kép ugyan nem betű szerint veendő (talán egy kissé gyöngédtelen is? de hiszen ilyen nagy érdeknél elszenvedhetünk egy kis ütést újjainkra, ha a pöröly olykor félreszalad — mert szerintem az a Themistoclesféle a legnagyobb hazaszeretet, a ki e szavakban örököltette meg azt: üss, csak hallgass meg — melyben a személyes önérzeten diadalmaskadó ügyszeretet nagyszerűségének megértéséhez a mi mai párbajosdi komédiás szalonhőseink, a középkori dicső lovagerények eme szemérmetlen farizeusai nem bírnak elég tiszta érzéssel) mondom főnebbi czélzatom nem betű szerint veendő, minthogy talán túl is éles, de azért használtam, mert az eszme megértetéséhez — és ez a földolog — nagyon alkalmasnak találtam.

Mert ime ez eszmelánczolatnál fogva, mindjárt akadunk egy pontra, a hol „egy kutya van eltemetve“.

Ugyan: ki tagadja, hogy az új és a régikor közötti különbséget azzal lehetne leghelyesebben meg szabni, miszerint a legújabb korban a munka és a harcz helyet cseréltek az államélet tényező gépezete közt, vagy szó szerint: legújabbán a munka, az ipar került fölül fontosságban a fegyver fölött, sőt

magában a fegyverben s a harcmezőn is; miután maga a hadakozás is egyre géplegesebbé, számtanoságával észműbbé válik, s nem a pusztá vadon hősiesség, hanem a műveltség, — még szorosabban: nem annyira anyag, mint szellem, nem annyira természetes ész, mint a szabatos tudomány diadalmaskodik, a minek mindannyiszor fényes tanúságát látjuk, valahányszor a művelt nyugot a barbár kelettel összeütközik, s egy pár ezer angol francia milliónyi chinézer katonát lever; — és ha így van, a mi iránt hiszem, senki nem kételkedik, nem legelsőben is munkát és e téreni haladást kíván e tőlünk a haza, mert a munka az államok mindennapi kenyere, mellyel táplálkoznak, s a csatában ontott vér csak olyan pikáns, ünnepi csemege, mely ugyan pirospogásabbá, szebbé erősebbé teszi, de kivált egy szegény haza, mint a miénk, igazán méltán azt mondhatja: csak előbb kenyeret fiaim a hétköznapra, mert az több; ünnepi kalácsotok mellett a hétköznapokon éhen halhatok

A szegény haza már több mint egy század óta kéri tőlünk ezt a mindennapi kenyeret, a munkát, hanem mi úgy teszünk, mintha nem hallanánk Ugyan nézzük csak, hogy is állunk a munka dolgában, s mennyire való fentebbi állításom, miszerént nálunk hibás elemek vannak a közérzületben s ferde nézetek a közvéleményben — először is: a munka szempontjából. De hiszen ez oly világos bizonyosságnak tetszik.

Igen is, tán néhányak előtt. Hanem a köz alatt az egyetemes nagy tömeg értendő, és ha annak érziülete hibás, bizonyosan nem tudja, legalább magától rá nem jön, különben tán nem is lett volna azzá. —

A közérziület azon ár, mely ragad minket is, melynek csak a roppant erősek, az óriások bírnak ellenállni; vagy a kik azon kívül állanak, a nyugvó parton vagy valamely csöndés übölben, mint magam is, kire nézve szükséges e megkülönböztetés, nehogy az olvasó olyan szerénytelennek véljen, ki magamat óriások közé állítom

Nem vagyok ugyan hiba nélkül, világért sem; de tán az önhietség, elbizottság vakságában kevésbé szenvedek, mint mások, hiszen akkor nem irnék épen e hibánk ellen, vagy ha igen, rám illenek a mondás: vak mondja világtalannak

Vannak ugyan egyesek és népek, melyek önmagukban a hibát meglátják, és az ilyen nemzetekben a közérziület lehet ugyan hibás, de nem önmagukra csak másokra nézve veszedelmes, mert azon hibákat ők magok is látják az az mások láttatják velük, kiknek e hibák kárára vannak.

Csak azon közérziületbeli romlottság veszélyes, mely önmagára nézve kárhozatos, és ilyen a miénk; és pedig azért kárhozatos, mert önmaga nem veszi észre, másnak meg van jó dolga, hogy nem figyelmezteti rá, hiszen hasznot húz belőle. S nem veszi észre azért, mert lelkiülete elemei közt van egy kórányag,

mely lelki szemeit elhomályosítja, az önhittség, s ez nem engedi látni saját foltjait.

Tehát nagyon is szükséges, hogy bizonyítgassuk, mikép a mi erős, hatalmas közérzületünk ha nem egészen romlott is (hiszen akkor végiünk volna és akkor tollamat se venném föl) de már megglepte a hernyó, melyet ha nem verünk le róla, eleszi a jövő gyümölcsseit

Ez a hernyó jelentősen szaporodott 1849 óta . . .

De csak lassan szőr mentében Azt kérdem, e haza legokosabb és legeggyűgyűbb fia nem egyaránt belátja e, miszerint a szegénynek, a koldusnak, szóval a ki nem maga ura — nem szükségesebb e dolgozni, és takarékosnak lenni, mint a hatalmas, dúsgazdag urnak?

Nem is bolygatván itt, hogy még a hatalmas gazdag ur is a dolgot, takarékossgát szükségesnek tartja, ha egyéb ellen nem, legalább az életunalom, a meghasonlás és fásultság ellen?

És ezután kérdem, vajjon mi vagyunk e világ-rész leghatalmasabb, legdicsőbb nemzete? — de hiszen ezt már kérdenem is fájó gúny, az pedig nem czélom — tehát e kérdésre magam felelek, hogy — hiszen ország világ tudja, miszerint Európának legszegényebb nagyurai mi vagyunk.

És mit látunk a tények eme szomorú állásában? Szinte hihetetlen, mesés ellentétet, a melyet majd évszázadok mulva regének irnak meg a jövő Dumás-i,

kiknek az iskolás fiúk és fiatal hajdonokon kívül senki sem hisz Valóban csodás ellentét, hogy míg a nagy, hatalmas dölyfös, dúsgazdag Angliában a munka és takarékoság a legtiszteltebb érdem, a legszébb dicsőség: — az alatt a szegény s csak régi dicsőségpalástja rongyaiba takarózó maroknyi magyar előtt mi sem népszerűtlenebb — de sőt mi sem szégyenletesebb a dolognál, a takarékoságnál, és alig valami tetszetősb, ajánlóbb a henye korhelység és könnyelmű pazarlásnál, melynek hősei itt nem ritkán vezérek, hangadók az ifjuságnál, és érdekes, vonzó eszményképek a hölgsereg képzelmében? . . . Ez nem túlzás, hanem nagyon is, csaknem kétségbeejtőleg való.

A hazafiság tartuffejei — kikkel majd később végzek — azt mondják ugyan erre, hogy ha már így volna is — ha rút hibánk van, jobb volna azt elhallgatni (persze hogy e hiba annál tovább vagy éppen örökké tartson?!) És annyira vagyunk, hogy csakugyan nagyobb a száma vagy hogy nagyobb a szája a jézsuitahazafiak s hájdajkáló heréknek, kik lezúgják a józanabb s szorgalmasb munkások csöndes táborát.

Nincs Európában oly keresztény nép, a hol kevélykedni lehetne a dologtalansággal, a hol a semmittevés — pályának tekintetnék, s a hol a legoktalanabb, mi több — legvétkesebb pazarlás — juxból üzhető volna, és mint valami szellemdus eredetiség bámultatnék.

De sőt ki lehet mondanunk, hogy itt lehet valaki tekintély, s a legnagyobb tisztelet tárgya, ha bár tudják róla, hogy nem dolgozik, csak mulat; mert hiszen népiünk előtt az „úr“ oly egyén, ki — nem dolgozik, de él abból, mit ősei hagytak rá.

Vagy talán csak a népnél van még meg e középkori fogalom, azon népnél, mely csak imént rázta le a lovagi vaskor igáját — és talán az értelmiségnél, a magas főrendnél más érziület, más gondolkozás tapasztalható? . . . Vajha ugy volna, ki örülne jobban rajta, mint épen magam; de fájdalom a tényállás kérelhetlen logikája világos jelekben az ellenkezőt tanúsítja.

Igen is; mert ha a munkás és üzleti élet nálunk nem ellenkeznék oly középkorilag a valódi „uriség“ fogalmával, — vajjon iszonyodnék e oly igen a magas fő — sőt még a közép nemesi rend is az ipar, az üzlet, sőt — horrendum dictu! — még a kenyérkeresetből szellemi munkások osztályától is?

Sietek figyelmeztetni mindenkit, hogy ha általánosságban szólok, a kivételek kifejezhetlenül csekély száma nem jöhet tekintetbe; és ha mult évben találkozott egy egy elszánt mágnás, ki arra vállalkozott, hogy egy egy kolompos vezérjogászt, vagy dicsérő híresztelő frázisok gyártásában mesterül ösmert „zeitungsschreibert“ fülön csipve, avval, krisztusi leereszkedésül, az osztályok összeolvadásának szertartásosan megpecsételő jeléül, a váczi és uri utcán végig sétált,

minden jótét léleknek e szokatlan csodalátványra le-
 esett állal való megmeredő álmélkodása közben: —
 mondom ily egyes esetek csak kivételül tekinthetők,
 s az általánosság ellenében szóba hozatni is alig ér-
 demesek. Ha minden, a „műszép“ kifejezés kedvérti
 nagyítást leszámítunk is e fönnebbi körmondatból,
 annyi megmarad kemény, rögs valónak, hogy a munka
 nálunk minden inkább, mint dicsőség, sőt érdemnek is
 kevésbé érdem, kivált egynémely igen fontos neme a
 munkának, mint a mennyire az más fejlettebb népeknél;
 és a születési rang nimbusza itt magasabban áll min-
 den egyéb fölött, mint a mily távolállónak tartja a
 bakancsost magától a huszár, a ki után, mint mondá,
 messze messze semmi sem következik

E tekintetben a példák oly számosak és annyira
 ösmeretesek, hogy nem szükség őket megnevezni.
 Mindnyájan ismerjük azokat a neveket, hiszen országos
 hirre és dicsőségre! vergődtek, a melyek tulajdono-
 sai más országban a közmegvetés tárgyai leendettek
 volna korhely, kicsapongó életmódjuk, idő és pénz-
 pazarló semmirekellőségük, műveletlen vadságuk, és
 azon mahomedáni életnézet miatt, melynél fogva az
 érzéki kéjelgést tűzve életcélul, a szegényebb sorú
 nők csábítását még pedig a legaljasabb módon, pénz
 és kerítők által — mintegy rendszerrel üzik
 És ezen emberek, a kiknek cultusa a baromiség, libe-
 ralismusa a fajtalankodó erkölcstelenség — kiknek
 napi rendjük s dolguk a nemtelen vetélkedéssé fajult

s egymást asztal alá ivó részegeskedés, egyik lakomárul másikra való csavargás, és e közben nemes hóbortbóli drága lóagyonhajítás; kiknek szenvedélyük a kártya, s komikotragikus végük a tönkrejutás — ez emberek nálunk népszerűek, híresek, a nők előtt eszmények, a pórnak ajkán népdalban élők, a termekben don-juáni dicsfényükkel szívesen látottak, sőt a megvetett, vagy legalább kinevetett komoly tudomány s hasznos munka embere fölött magasan kitüntetettek . . . és a mi leggonoszabb jel az egészben, ez emberek jó hazafiaknak is tartatnak; — a mi legveszélyesebb, a nép ezek szájasabbjai iránt több bizalmat érez, mint a komoly valóság, a biztos de kevésbé fényes jövővel kecsegtető számítás embere iránt, a ki szemfényvesztő hazug ígéretek helyett az ipart, a munkásságot prédikálja, az ujkor valódi apostolaként; s ezen híres bon vivántok azok, a kik a józanabb részt, a kevésbé paprikás és sujtásos, és azért kevésbé népszerű de európaibb, s annál fogva üdvözítőbb haladást hirdető szavát mindig leordítani képesek a tömeg előtt, mely e haladás szükségét még most eléggé felfogni nem képes, és amely tömeg a hazug látszat és csattanó frázisok után indulva, hisz nekik, mert hiszen a magas rangú urak makra pipát ütve szájukba, czifra szürben ellátogatnak az alacsony kunyhókba, megtánczoltatva (és szüizetlenítve) ott az ártatlanságot; azután hiszen hogy is ne volnának ezek jó hazafiak, a kik itt benn a hazában pazarolják el a mijök

van, nem pedig külföldön, Bécsben vagy Párisban? Imé, a kisebb bűn hogy válik — erénnyé a közromlottságban: és a szegény anya, kit nagyobb fiai megtagadtak s elhagytak, hogyan engesztelődik azok iránt, kik verejtékes szerzeményén legalább otthon dorbézolnak, s habár érzi is, hogy tetteleg ezek is kárttevő ellenségei, de könnyebb neki, ha csak legalább hazudják, hogy szeretik

Átalában a könnyelmű korhelység, eszeveszett kicsapongás olyan régi és mély gyökerű hibája nemzetünknek, hogy e tekintetben tán csak egy két délszláv — és szintén pusztuló faj, sőt tán csak az egy magyar-ráczt tesz ki rajtunk. A nyugoti előkelő nemzetekben is mutatkozik e rút gyöngeség, de csak nagy kivételképen, míg nálunk a rendes, a nem öngyilkos életű ember a kivétel. Ugy hogy az ilyet már titkon bámulják, nyíltan pedig, kivált a borkancsók közt, gúnyolják, s ha elég szilárdan tartja magát, insultálják, míg végre megverik, vagy kilökik az ajtón, köszönje, ha nem az ablakon

A mi hagyján volna még, hiszen — „malis displicere bonum“ — de itt megfordítva, nem a kilökött nyér a többség véleményében, mert hisz mindenkinek maga felé a keze, a többség is először önmagát szereti, ő pedig hasonló hajlamokkal bírván, kineveti a rendes, önmagát conserváló — filisztert, s dicsőíti az ivási vetély (bravour) kitartó hőseit.

Sok népszerű, originalis „napkelet ifja“ nem

ugyan dobogó paripán, hanem igen is csukladozó lábakon akkor megy szerelmet vallani imádottja ablaka alá, utána a cigánybandával, mikor már nemcsak a szemérmes, de csekély eszét is leitta. Ez másutt is megtörténik, de csak éjjel, szép piánóban és valami üstökös ritkaságképen. De nálunk nem csak a pór-nál, sőt leginkább a közép kismemesi osztálynál, híres legényi virtus, dicső és népszerű, fényes nappal végig muzsikáltatni magát az utcán, a minél csömörebb jelenetet képzelni lehetetlen — kurjongó dal, káromkodás, és verekedés közben, mert hisz e tény is mind szeretetre méltó, népszerű hiba — olyan betyár költőiség, melybe sok hölgy halálosan szerelmes . . . Hiszen rendesen az ilyen hírhedett korhelyek csinálják itt a legjobb házasságokat. A vidék legszebb, leggazdagabb leányai, a bálkirálynék legtöbbször e kicsapongó, tönkrement „caesartalan Don“ okhoz mennek nőkül, ezek lábaihoz vetvén dús hozományukat, mely prózai, rút anyagi tehertől minél gyorsabban megszabadítani az imádott „eszményt“ — e derék férfiak lovagi kötelességüknek tartják.

E szomorú, napjainkban hatványosan fokozódó korhelységi hajlam ellenében nem lehetek eléggé szigorú, mert mély meggyőződésem, hogy ez egyik legnagyobb mételye a nemzettestnek.

Ez legfőbb, mondhatom, ez egyedüli oka fajunk szaporátlanságának; kétszer annyian volnánk, ha e hajlam nem oly régi átkunk volna, hogy törté-

netünk is, mely részletekben oly hiányos, nem jelölne meg egész korszakot, melyben e rút gyöngeség, szinte erőt vett az országon, királya (Kún László) maga levén e téren is a vezér, míg végre annyira vitte, hogy korhely, kicsapongó környezete maga emésztette el . . . Mi sem világosabb, hiszen óriási tények bizonyítják, hogy a solid, rendes, mértékletes élet — szaporaságot, s a korhely, rendetlen, kicsapongó — fogyatkozást szül akármely népfajban, legyen az bár — hite szerint — oroszláni, vagy nem oroszláni természetű.

Az angol elég hős nép, sőt úgy szellemi mint erkölcsi és anyagi erőre első a földön, és olyan szaporá, hogy egy új világrészt (Amerikát) megtölt ma-holnap, holott eredetileg csak annyi földet foglalt el hazául, mint mi magyarok, sőt még több száz négyszög mértfölddel a mai Magyarországnál is kisebbet. Általában a nyugodtabb, higgadtabb természetű népek szaporábbak, de van példa rá, hogy a vérmesek is, minő a francia olasz spanyol, nem szaporátlanok, valaminthogy mi sem volnánk azok, ha általában izzó vériünk több önmérsékletre, önmegtadásra volna képes. De mennyi a példa nálunk, hogy a borivás nem csak egyesekben, de egész körökben legyőzhetlen állandó szenvedéllyé, hogy ne mondjam: lázzá, majd végre dühhé fokozódik? Csak egy faj van, mely e tekintetben még tovább megy, a hazánkbeli szerb — és ime a legelőbb és csalhatlanabb példa! e faj szemlátomást fogy, s ki lehetne mutatni számadattal, (statistice) hogy

a legutóbbi békés évtized — illetőleg a vojvodinai korszak alatt is jelentősen fogyott, olyan jelentősen, hogy összeírás nélkül, pusztá szemmel észrevették maguk, s ez köztudomás az alvidéken.

Az angol, a német, a legcsaládiasabb nemzet, ez már ösmeretes dolog; és ezért legszaporább.

A magyar a legcsaládiatlanabb, úgy az úri, mint a póri rétegben. Ez már sajnos valóság; ha Németországban 100 család közül 90 legjobb egyetértésben él, nálunk annyi a dult, és zilált viszony.

Az angol, a német is iszik, de a sör csillapít, míg a bor hevít, ingerel, idegesít, és végre kimerít. A bor fokozza a többi kárhozatos szenvedélyeket, indulatokat; a kártya, bujaság, pazarlás, harag boszú szörnyeit ez ösztökéli föl a dühösségig; és a mennyit segített a csatás ős időkben, annyit ront a semmittevés jelen hosszú évtizedeiben, az ördög párnáján heverő magyar birtokoson.

Azért üdvözlém azon új irányát a közérzületnek, mely e kárhozatos hajlamokat megbélyegezné, és a benne sinlő „mételyöst“ kilökné magából minden honi társas kör, úgy a magas mint az alantibb. Lenne vége egyszer és örökre azon erkölcstelen fogásnak, mely „titulus bibendi“-nek a haza búját rángatja elő, és legyen megúttált a részegség „még a hazáért“ is, habár Petőfi oly szellemdúsan énekelte is meg —

Mennyire szomoruan és túlzás nélküli való ez, mutatja a körülmény, hogy e népszerű s mondhatni

— bármi természetlennek tetszik is — népiünk képzel-
 mében eszményült (!) hiba — még a szépiradolum-
 ban, a szent (?) költészetben is — a hol pedig apos-
 toli tiszte volna a valódi költőnek ellene forditnia
 gúnyostorát, — még a költészetben is dicsőítették, és
 az ivás — kivilágos kivirradtig mulatás — mint
 nemzeti erény, sőt — „kötelesség“ ajánltatik. És ez
 iszákörültség költészetének itt közönsége van, sőt mi
 több — ennek van mostanában leghálásabb közönsége:
 a nemesebb, magasb költeményeknek csak választottai
 vannak, s azokról a tulajdonképi nagy közönség egy-
 átalán mit se tud. Maga Petőfi kizárólag bordalai-
 nak köszöni gyors és általános népszerűségét; magasz-
 tos tárgyú legszebb költeményeit például: „Itt van
 az ősz“ — még az értelmesb körök sem emlegetik.
 — És Csokonait a „csikóbőrös kulacs“ tette halha-
 tatlaná, mely költemény — elég jellemzőleg, —
 csakugyan legjobb, sőt annyiban remek költeménye,
 a mennyiben a többi elhöz kivált eredetiségben nem
 is hasonlítható. De ezeket csak mellesleg hozom
 itt föl, — valódi bizonyítékul hivatkozom azon, az
 egész világon tán csak nálunk létező körülményre,
 melyszerint nálunk sajátlagos, külön irodalma fejlett
 ki a könnyelmű, kicsapongó korhelység szenvedélyé-
 nek — helyesebben: kórságnak, s az már külön
 közlönyökkel, előbb csak egy, majd két szaklappal
 is birt, melyek egyikének csak ötször annyi előfize-
 tője volt, mint a „Budapesti szemlenék.“ Ebben

csoportultak a nemzeti ivodalom irodalmának ős — tős — dözs — hősei; itten dicsőítettek és énekeltettek meg kacskaringós, bakfittyes frázisokban az ujjazgü kocsimák, melyeket e klub tagjai nyitottak meg és szenteltek föl „csarnok“ ká — csodálatosan bolond, azonban mesterileg zavart felköszöntéseikkel, melyek értelméhez képest az ős zür (chaosz) átszürt napsugár világossága volt; — a részegség „szent“ deliriumát jellemzetesen vadul és esztelenül kuszált bombásztokban dicsőítő költeményekkel; — e lapokban irattak le a fővárosban és vidéken előfordult nagyobbszerű, rendkívülibb ivások, az ivodalom korszorus tagjainak lakomázó körútjai és asztal alatti diadalai satb.

És mindezen undoritóságok iránt annyi érdekelt-ség volt a hazában, hogy ha pesti ember vidékre utazott, akármely különben lelkes, és irodalompartoló társaságban a találkozás első negyed órája után a beszéd a hirhedett ivó — írókra fordult, kiknek kiadványaival mindenütt találkozott az ember, s a kik a haza nagy költőinek tartatnak, és a kik ellen senki, még a lapirodalom nagy kophtái sem mertek már utóbb kikelni, mert jobban mint III Napoleon vagy Victor Emmánuel a pápa anathemáját — rettegé minden tisztességes író ezen népszerű hazafiak — e közönség kegyenczek ama szörnyü kiváltságát, mely szerint a „hazaáruló“ vádját sujtották arra, a ki ellenük mert szólni, és kétkedni bátorzkodott, hogy ez vagy

amaz dicsőített csarnok savanyu vinkójának ivása talán még sem — nemzeti kötelesség . . . és a szegény bevádolt hiába védte magát, a közönség hitt a hazafiság e jézsuitáinak, mert hiszen vannak korszakok, midőn a közönség is az agg Lear hibájába esik, ki hisz a szájas és esküdőző Gonerilek, Reganoknak, a mély érzelmet vásárra vinni átálló Cordeliákat pedig megtagadja . . .

És nem annyira eszmelánczolatnál fogva, mint csupán apropos-ból, nehogy később még elfeledjem — megérinteni, illetőleg leálarczozni jónak látom itt ama szintén veszélyes szerzetet, melyet nem tudok helyesebben mint a hazafiság jézsuitáinak (sit venia verbo; tisztelet e rendnek magának) el nevezni. Most midőn százados politikai csalódások után a nemzet, melynek lelkiületében több is van a jóságból, mint a memnyi saját javára elég, most, midőn mondom, e jóságánál fogva hiszékenységre hajlandó nemzet elvégre bizalmatlanná, meggondolóbbá, szóval hitetlenné lett az — idegen iránt, most ismét majd azon másik veszedelembé esik, hogy saját honabeli egyes szellemi kupeczek szerencsés nyegleségének s képmutatóságának essék áldozatul.

A „haza“ szó, melyet néhány évig némi koczkozó merészséggel leheté csak emliteni, midőn végre szabad árú lett — arra lön felhasználva az üres becsvágy, a viszketeg (igazi melléknevén: rühes) hiúság s aljas haszonlesés által, hogy tör és háló legyen azon jám-

bor, arkádiai keblü rövidlátók számára, kik e rég nélkülözött, s epedve várt szent jelszóra lelkesedni tudnak, s nem látják annak háta mögött a bár sokszor ügyetlenül rejtegetett vastag önzést, fekete számitást. Mint megannyi világi páter Knittelius, kik sz. Loyola intézményét oly rossz hírbe hozták, s az „ad majorem dei gloriam“ ürügyével mindent kiszépíthetni hittek — úgy ezen emberek is a „haza“ szent igéjével a legkártékonyabb visszaélést üzik, úgy a szellemi, mint az anyagi téren, s a „haza“ szóval jó vásárt csinálnak a színpadon, a lapírodalomban, a kereskedelemben — mért? mert van elég, a ki hisz, s csak igen kevés, a ki mélyebben gondolni, jóllátni képes. E szenteskedő hazafiság örve alatt, ha még ügyesen is tudnak hizelegni a nemzetnek, hibáit simogatva, öngyilkos hajlamait czirógatva, bizonyos nagy jövővel kecsegtetve — sikerül nekik álomba ringatni a nagy tömeget, és azután — haj rá! szabad a vásár, mindent elkövethetnek. A ki azután fölakarja ébreszteni az alvót, hogy előtte csalóit leálarcozza, arra a hazaárulás bélyégét sebtiben rásütik, hogy ennek kinja alatt nem mindenkinek sikerül önmagát a legfőbb bíró előtt kitisztázni; — és vajmi ritkán is találkozik oly mártiri lélek, a ki azon merész s hálátlan szerepre szánná el magát, hogy felszólaljon egy ilyen anathemizált mellett; általában kis és nagy dolgokban, a legmagasztosabb de hálátlan eszmére nálunk legkevesb a vállalkozó; mert mint minden uralkodói természet, a

legtöbb magyar is nagy mértékben önző; és hazaszeretete csak dicsőséggel kecsegtető heroismusra igen, de bizonyos veszteséggel, talán éppen szégyenvéggel fenyegető áldozatra nem képes.

Vajha ne volna így! — de azt bizonyítja ezer éves történetünk, melynek fényes tengertükre Leonidást eleget, de vértanút (nem a hit, de a hazafiság vértanúját) — alig egyet — kettőt mutat föl.

Persze, sokkal kedvezőbben ütne ki a számitás, ha a csatatéri hősokeket is a vértanúk közé sorozhatnók, mint egynémely tragédiairó tevé; — oly abszurditás, mely megérdemli, hogy iskolás gyermekek ki-nevessék, ha ugyan nevetni lehet olyan szomorú tényen mely ismét csak annak jeléül szolgál, hogy nálunk vagy nincsen érzék s elegendő értelem a hazafiság és vértanúság magasztos fogalmainak megkülömböztetésére, vagy e kettőt — ad majorem „patriæ“ gloriam — (értse! publikum fogdosásra) összezavarhatják, s van tömeg, mely szent igazságkint fogadja. Pedig, hogy a földi dicsnek legmagasb fajtája az, mely a legnagyobb áldozatot a legkissebb önzéssel hozza — bizonyítja a körülmény, hogy hősokeket a vad népek is mutatnak föl, de egy eszméért élni halni tudó vértanúkat csak a szellemi műveltség legmagasb fokán álló nemzetek kebléből látunk előteremni.

Csak oly nemzet lehet naggyá, dicsővé, melynek fiaí vetélkedve sovárganak a honfiérdem után, de hogy

ez az érdem még nagyobb legyen, még — ha szükség — az erkölesi jutalomról is képesek lemondani; kiknek hazaszeretete annyira szüizes, hogy mintegy megfertőztetve érzik azt az anyagi jutalom által, s a kik megelégesznek a reménnyel, hogy idővel, talán sirjokon zöldül ki a hála borostyána — sőt vannak körülmények, melyek közt a haza üdve, megmentése azt az áldozatot kívánja, hogy legnagyobb fia vegye magára az élő nemzedék átkát, s csak a késő utókortól reméljen igazságszolgáltatást, s találkozni kell ilyennek is oly nemzetben, melynek ambitioja nemcsak mások mellett, de valamennyi fölött tiündökölni a valódi, erkölesi és szellemi nagyság dicsfényében.

A magyar nemzet ez eszme utáni lelkesedés magaslatán csak Attila és Árpád korszakában állott, — nagyobb szerű törekvése a Lechmezőn találta sirját; azontúl II. Lajosig csak azon kisebb szerű ámbár még mindig elég tisztességes eszme vezérelte, melyet jól kifejez Zrinyi jelmondata: „ne bánts d a magyart;“ csak fészket védte még; — lemondván a hódításról; később már azt sem, s annyira elrestült, hogy képes volt — a mire példa nincs Európában — egy huzamban száz esztendeig mit sem teni. Ez idő alatt kissé elhízott, megnőtt a hája, és e hájrész képezi most azon terhet, mely a szabad mozgásban, a gyors haladásban gátolja, — és míg ezt önmegtágódó nélkülözés, hatványozó munkássággal le nem vetközi, addig

minden új erőködése sikertelen, s minden kísérlete után visszaesik előbbi tespedésébe.

E hájnak elemeit: az olcsó hazafiságot; az ős alkotmány egyegy — maga idején üdvös, de már ma káros — intézményéhez a kegyelet színe alatt bucsujáró és ott szenteskedő, alattomban parázna önzésének szolgáló üstökös (ezopfos) ó-magyarságot, mely vakbuzgó türelmetlenségével fajok és felekezetek közt féltékenységet és vizsályt gerjeszt; az öndicsőítés nagyító üvegén fényes biztos jövőt ígérő s e hittel semmittevésre szabadalmazó vérmes, vak hiszékenységet, és az azt kizsákmányoló nyegleiséget — erőmhöz és eszközeimhez képest ostorozva s ez által a közvéleményre javítólag hatni, és azért egyesektől, sőt tán a tömegtől gyűlöletet aratni, de lelkenek megnyugvást szerezni — azon egyedüli önzés, mely e sorok írására ösztönöz, mely arra kényszerít, hogy elhozzam nézeteim porszemét a köznek áldozatoltárára, azon hiszemben, hogy ha a tömeg forgószele visszavágja is szemembe könyfacsaró fiistjét, de tán ha igazam van, használtam neki, ha pedig nincs igazam, akkor megszereztem magamnak azon megnyugtató tudatot, hogy csak én látok feketét, valósággal itt minden jól megy, az én népem maga a megtestesült főkéleletesség — mily kész örömmel mondanám el ez esetben a „mea culpa“!

Hiszen van elég hízalgő, alig is van egyéb; jele, hogy itt egy nagy korlátatlan hatalom, egy abszolút

uralkodó van: — a közvélemény. Ez való, és ez — nagy szerencse! Ez biztosítéka minden hitemnek a jövőben. A közvélemény a nemzet lelke, és e szerint a magyar nemzetnek ugyan csak erős lelke van. Sőt az a baj, hogy e caesari lélek nagy ereje érzetében az abszolút egyeduralkodásra, önkényre hajlandó — és kevés az őszinte tanácsos, a ki elég merész legyen az igazat szemébe mondani.

Igen, az ellenséges lapok nem hiába irigykednek ránk e roppant erős közvéleményért. Míg Nápoly boldogtalannak érzi magát, hogy erőnek erejével politikai szerepre, nagyságra, dicsőségre kényszerítik, s mint valamely lámpalázás műkedvelő, azokkal veszekszik, a kik a szárnyfalak közül a nyílt szinpadra esáltak; és az crószakolt „Italia una“ oly nehezen létesül, mert nincs egy vagy is: közvéleménye, — addig csak dicséretes, és biztató jelenség, hogy mi a rég megszokott politikai lét után sovárgunk, — csakhogy legnagyobb bajunk azon isten igazságot tagadó rögeszme, hogy balsorsunkat nem saját hibánk, hanem tisztán valami emberi erő fölötti végzet, az ellenünk esküdt külvizonyok okozzák.

Elvégre a nemzettest egyes tagokból áll, és a történet mutatja, hogy hol a nagyság elemei megvannak az egyesekben, azok a legszigorúbb körülményeken is diadalmaskodva eggyé s naggyá forrnak — mint ezt Róma története mutatja a Tarquinok korában; és a hol az egyesek romlottak, vagy csak egyet-

len elem hiányzik lényükből ama vegyületekhez, melyet a politikai önállóság megkíván — akkor még ha idegen hatalom s illetőleg a szerencse összeforrasztja is őket, azonnal ismét, mint a ragasztalan fal, szétmállanak és elemeikre oszlanak, mint ezt ugyan eme nagy nép — a romaiak elfajult utódai — az olaszok példája mutatja, kik századokon át soha sem voltak képesek egységes államéletre, s csak mint külön tagok — de egyébiránt mint megannyi remek phidiászi darab — szerepeltek a világon, s úgy látszik, a zseb-metszők tolvajbarlangját — Nápolyt nem egy Napoleon, de isteni erő sem alkotja politikai testté, hacsak újra nem gyúrja, vagy is: míg ez jelen bűneibe nem hal, és e kellő erényekkel újra nem születik

A mi jelen egyedi természetünk valamint közvéleményünk egyes hibái nagyrészt e hosszú álmából föl-ijedt közérzület vehementiájából erednek; mely — látva a sok ellent maga körül, üt, ver, és lesújtja hirtelenében a legjobb barátot is.

Hiszen mindennek meg van az oka, kivált az okos lényeknél.

Sokáig teli voltunk árulókkal, vérszopó vampirok s magunk nemzetete kenyérpusztító herékkel. Nem csoda, ha kit a kígyó megesíp, a gyiktól is fél. Hanem aztán a következés az lett, hogy az ildomosak megfélemlettek, és a tömeg féltékeny dühétől tartván, a keserű igazat kimondani nem merték; de ha jól sejtem, már most a közvélemény tágít, s jelen közönye

által mintegy tudtúl adja, hogy szólhatnak már, szeretne már egy kis — savanyút is a sok édesség után.... de a félénkek nem hisznek az oroszlán nyugalmának, s nem támadnak Andronikusok, a kik hozzáközelítse- nek, s kivegyék a szálkát genyes talpából —

És itt, hogy e vakmerő rágalmakat igazoljam, egy kissé visszamegyek a közelmultra, — hiszen mi- ből okolhatunk jobban a legközelebbi jövőre, ha nem a legközelebb multból?

Azért emlékezzünk csak vissza, mennyire voltunk már benne a legtudatlanabb tömeg véleményéveli ijeszt- getés rengetegében.

Csak néhány évvel ezelőtt még ott álltunk, (és vajjon nem érhetünk e oda ismét vissza?) hogy már nemcsak magának az egyetemes nemzetnek, de egyes osztálynak, rendnek, czélnek sem volt sza- bad hibáit rovatni; és egy szegény színműíró már ugyan csak félt a megzsákolástól, mivel egy kántort iszákosnak mert festeni színpadon (mintha volna nem iszákos kántor is a világon!) és egy ellenséges kriti- kus kapva ez ürügyön, ucezu beaccusálta a derék kántori osztály előtt, hogy egy hazaáruló compromít- tálni és megsérteni merészkedett a dicső kántori czé- het, mely az emberi és hazafiui tökéletességnek való- ságos megtestesülése! . . . sőt előfordult azon homéri komikum, hogy egy lapiró fölbújtotta az összes vidé- ket egy ítész ellen, elhíttvén a vidékkel, misze- rint ez ítész, megsértette a vidéket abbeli kerek

állításával, hogy — Prielle Nelli játékanak látása után, már mostan — tisztában van a vidékkel! — és a vidék oly izgultságba jött, hogy kávéházak, casinok, magánkörök hazaszerte eme horrendus eset fölött szörnyűködtek, s egy napilap kizárólag megtölt ama levelek tizedrészének közlésével, melyek a vidékeknek e szörnyű sérelem folytáni consternatioját adták tudomásul!

Egy másik meggondolatlan ujdondász azt a nézetét kockáztatta, hogy ipar, kivált egynémely kézműi, nem a legjobb lábon áll nálunk, s nevezetesen Párisban jelesebb borbélyok, fodrászok, Svajczban jobb órá-sok s. t. b. vannak, mint Magyarországbán, — mely állítás szerintem is annyiban mindenesetre hibás volt, hogy föltételezte, mintha a keresztény világ összes népei közt nem a magyar kézműipar volna a legbarbárabb ősállapotban. Erre egy más lap, emennek versenytársa fölláztatja a fővárosi mesterembereket e hazaáruló ellen, elég szemtelenséggel birván azt vitatni, hogy a magyar ipar a legelső a kerek világon, és szinte kitört a második szabóribillio, s csak azon esillapult le, hogy az illető ujdondász látva a roppant phalanxot, elhagyatva a többi „körültekintő“ laptárstól — s gondolván: quis contra torrentem? — kénytelen volt cifra hazafias frázisokhoz, s eskiüdözésekhez folyamodni, hogy hiszen ő is szereti e hazát, és végre ha meg nem tagadta is, de némileg enyhítette állítását. A nemzet egyik legünnepeltebb költője — „Dózsa“

ezimű tragédiát irt, melyben a tizenötödik századbeli magyar aristocratiát büszkének, dölyfösnek festi, s melyben az akkori magyar demagogia együgyű és szennyes észjárását is eléggé megbélyegzi. E darab nagy izgatottságot szült, élénk roszalást egyfelől, s még élénkebb tapsot másfelől; de a közönség kritikája nem a körül forgott, hogy a tragédia (melyben a megváltói erényekkel ékített, s megint „vértanú“-nak (!) festett jó s nemes Dózsának azt az igazságot szolgáltatja költő, hogy elevenen megsütik és megeszik ugyan, de legalább nem a színpadon) mondom, a vita nem a körül forgott, hanem egyik fél bevádolta a költőt, hogy miért bántja a mostanság oly hazafias aristocratiát egy tizenötödik századbeli történetből vett mesében; a másik fél ujjongott, hogy Dózsában a democratia krisztusi fölmagasztosultságot nyert. És e darabot némely helyen egyáltalán nem adták (hej pedig be sok szép hazaszerető frázis van benne!) vagy épen nagy tetszéssel koszorúzták, már a mint a guelf vagy ghibellin párt volt az illető helységben a tulajdonos. —

Általában mindenütt, a legmellékesebb ügyben is — irányadó főszempont a politikai oldal, mely a dolgot sokszor épen elferdíti, valójából kivetkőzteti; e mohó irányhajhászat mindenben, ezen a téhen szarva közt is annak fölgyét kereső politikus csizmadiáskodás kettős hátrányunkra van; először e mellett elhanyagoljuk magát a dolgot, a tulajdonképi

lényeket; másodszer e szakadatlanul a nemzetiség körül zajongó, s annak féltéséből származó harangféltreverés — felkölti a velünk lakó idegen fajok féltékenységet, s illetőleg mintegy kihívja azt. Egyik túlságból a másikba. Hűtlenek lettünk önmagunkhoz a múlt század végén, és a czopfhoz már a strimpfit is felhúztuk; ez oly nagy elaljasodás volt, hogy valóban a legesodálatra méltóbb aerobatai mutatvány, mint jöhetett magához, mint áshatta föl magát önerejéből ezen nemzet a már szinte feje fölött összezsapó limbusból. Most már ott vagyunk, hogy — magyar legyen ám még a kapezánk is!

És ez állapot mint amannak ellentéte, csak a nemes önbecsérzet, köteles önszeretet túlhajtása, mindenestre szebb és hasznosabb — de még hasznosabb volna kellően szabályozott medrébe visszavinni, bele a szívbe és ott mélyen, csöndesen folytatni, gyors forgalmi eréül minden anyagi és szellemi törekvésnek — egy szóval, kevesebb szó, kevesebb tüntetés, de valóbb érzés és több cselekvés.

De hiszen mi még — hallgatni sem tudunk, az az, hogy ezt legkevesbbé tudjuk, sőt nem látszunk sejtteni sem, hogy ez is jellembeli — mégpedig igazán férfias — erőből: az önmegtagadásból származó, dicső és fenséges tulajdonság, mely sokszor nagy előnyére válik tulajdonosának. Ellenkezőleg, nálunk még az üres lárma, a magát eláruló meggondolatlan szájongás — még akkor sem nevetséges, ha bukást vont

maga után, hiszen — mondják a hízeltők — az orosz-
lán nem alattomba, de nyíltan, mértfőldekről előre
menydörögve támadja meg ellenét.

Csak feledik azt, hogy az oroszlan azért lármáz,
mert győzelme bizonyos; ha pedig verembe esett, ott
meglapul, s resignálva hallgat.

És a mennyire szerények — talán szégyenlősök
voltunk e század elején, a mi aztán sok erő kifejtésre
is ösztönzött bennünket, olyanmire szerénytelen, elbi-
zott, henczegővé lett a legújabb nemzedék, s vissza-
esett előbbi tétlenségébe, vagy mint ő hiszi — lepihent
habérait. E század elején egy valódi nagyság — Szé-
chenyi István — magyarban a legkritikább tünemény
— addig pirongatá nemzetét, addig tanitá „magát
szégyenlení“ — hogy sikerült neki a nemzettel meg-
értetni, mi az a szégyenpad, melyben ő helyet foglal,
s tolmácsolván az európai idegenek gúnyos megjegy-
zéseit — a hátramaradása teljes öntudatára ébredt
nemzet oly nagy buzgalommal fogott a munkához,
hogy ha úgy halad még csak egy évtizedig — most
már az eminensek közt ülne; egyremásra támadt a
lángész minden szakmában; a tett egymást érte, és a
szégyenpir már már dicsfényé változandott arcán, —
de egy boldogtalan elragadtatás percében az öntúl-
becsülés egy második Mohácsot szülő hibájába esett,
— szégyene haraggá változott, s a legnagyobbat tenni
akarván, megrokkant . . . nem é arra int e leczke,
hogy míg egyrészt hibáink s hátramaradásunk tudata vas-

szorgalomra, nagy tettekre serkenti önérzetiünket, épen úgy mint a hogy az önteltség henye tétlenségre kárhoztat; másrészt a főntebbi katasztrófa ujjmutatás arra is, hogy inkább szerény kört, a munkát vállaljuk, mint ismét elbizakodva olyan után epedjünk, melyet elkezdni se tudunk?

Maga kárán tanul a magyar, mondják; de vajha bár a maga kárán is tanulni tudjon!

Nézzük a mult félszázad rugóit, indokait, s vizsgáljuk eredményeit.

Akkor aggódó, önmagával elégedetlen, hiányaitól elszörnyedő, egymást rovogató és ezáltal munkára ösztönző volt a hazafi, és az irodalom legkapósabb cikkei a nemzet hibáit ostorozó ódák, gunyiratok voltak; Berzsenyi „romlásnak indult magyar“-ja s minden önostorozó ezikk írójában a legmélyebb hazafájdalom s magas becsvágy apostolát látták; és lett is eredménye gazdag; most a közvélemény az ilyent hazaárulónak tartja!

A ki nem hisz vakon, föltétlenül; nem esküszik a „Deus ex machina“ bizonyos elérézésére; a ki nem hiszi, hogy mi vagyunk a társalmi művelődés tökélyének megtestesülése; a ki kételkedni mer oly absurdum hir valóságán, hogy az angol hajóhad Debreczennél vagy Antivárinál — mindegy — partra szállt érettiünk; — a ki oly gyáva, hogy önerejét nem becsli tul, és oly istentelen, hogy nem akarja hiinni, miszerint a jóságos Isten okvetlen csodát fog tenni érettiünk;

a ki mindeniütt hibát keres, hogy azt javitgassa; a ki elégedetlen eddigi vívmányainkkal, s a ki nagy önérteténél, magasb életnézleténél fogva inkább szégyen mint dicsérettel tud szétttekinteni Európában; a ki csak azért nem hord rőfös tollat, s harangozó sarkantyút, mert az idegennek szánó vagy gúnyoló szemnyila egyaránt bántja mély nemzeti önértetét — az ilyen mostanában haszontalan, gézengúz, pimasznak, s pro coronide — hazaárulónak tartatik és megvettetik.

Hiszen a jelszó most: „Magyar, ne szégyeld magad!“

Ime hogy fejezik ki magokat jelszavakban a különböző korszakok.

Igen is; most nem szabad szégyenleni azt, hogy mit sem teszünk, — ellenkezőleg újra belejövünk a régi hangba, mely gúnyolta a filiszteri munkásságot, és oroszláni tulajdonaink ismét előtérben fénylenek. A munkának csak egy két neme az, mely, ha nem dicsőség, de legalább nem is — gyalázat; számos oly neme a szellemi s anyagi tevékenységnek, melynek Europa jelen legnagyobb nemzetei nagyságukat, gazdagságukat köszönik — a kereskedelem, s általában a tisztességes üzlet, de még számos kézmunka is — itt maig is népszerűtlen, sőt egészen magyaralannak tartatik, s még mindig némi büszkeséggel emlegetjük, hogy arra nálunk még a paraszt is megvetéssel néz. A kéziparban a csizmadiaság, ruha és

szűrszabóság, gombkötés, kovácsság és boguárság — amaz ártatlan és primitív mesterségek, melyek nélkül a falu el nem lehet, és a melyekre szegény magyar ember önmegalázódás, vagy ázsiai őstermészete némely korszerűtlen gyöngéinek megtagadása nélkül vállalkozhatik; oly foglalkozást, a hol egy kissé több számítás, egy kis simaság, hajlékonyság szükséges, oroszlanisága nem tűr meg. Így nőnek aztán a büszke szegénynek fejére a kapczaszárba kötött holmival bevándorló, okos, munkás ügyekező hausknechtek, kellenerek, kikből többnyire — és nagy szerencsénkre! — oly derék hazafiak csavarodnak, hogy egyenként fölérnek egy egy tuczat tanulatlan, élhetetlen, renyhe, pazarló „napkelet ifjá“-val, ki ősei vagyont idegen kezére játsza, azon idegenére, kit ő haza ellenségének hisz így nőnek fejére a Lembergől két szál foghagymával s két váltó garassal Budapestre utazó érdemes Izsákok és Ábrahámok, kikre nézve e nagy-lelkű, lovagias, bőkezű nemzet országa még mindig oly háladatos föld, hogy a rongyszedésen, gyufa áruháson, szatócskodáson kezdő izraeli öregségére azon dicső hazafiak jószágait veszi haszonbérbe, kik a megyei és országgyűléseken oly épületes beszédekertartanak a nemzet gazdaszat és hazaboldogítás feladványairól, és így történik az meg, hogy mig vidéken a földbirtokok nagy része csak még névleg magyar kézben, de már már idegen zsebek hatalmába jut, — a fővárosban üzletét, kereskedelmét, iparát oly tulha-

tólag idegen elem kezeli, hogy abban a magyart észrevenni csak a boldog önhittség, s a legvérmesebb optimizmus nagyító üvegén lehet.

A magyar az özönviz előtti szennyes, piszkos városrészekben képezi a tulnyomó elemet, a hol üzleteszatócskodás, virágzóbb kézműipara a csizmadiaság; mindenütt barnitva a falat és levegőt az „elválhatlan pipával“, mint már Széchenyi elnevezte, és remélgetve, hogy nem lesz ez mindig így azonban a ragyogó, élénk forgalmu, dúsgazdag Lipótvárosban ugyan csak keveset láthatunk az „öt millio lovag“-ból, mint egy szellemdus francia író igen találóan, a magyar nemzetet definiálta.

Ez már régi nóta, mely rég meg is lett unva, és annál fogva el lőn feledve. Épen azért szükséges ezt újra ismételni; mert kérdem: ha annyi idegen elemtől környezve benn a hazában is annyi különböző követelő nemzetiség közt, nem épen nagyon túlnyomó számunk mellett — még a földbirtok és a pénz sem lesz a magyarság kezében — vajjon már aztán mire építsük reményeink fellegvárát? A francia hajóhadra Debreczennél, vagy a léghajón betörendő derék Garibáldira?

Azt mondjátok, s én is tartom azt, hogy egyáltalán kereskedelmünk, iparunk felvirágzására más viszonyok, korszerű intézmények, hitelbank, jobb törvénykezés stb. kellenek; ez való, egyébaránt nem kitűzött iránya jelen cikkemnek; én a fenforgó viszonyok közt

lehetőről, és a jelenről szólok, s azt nem mentik a fönnebbi hiányok; mert hát ama lebergi, csaszlaui élelmes indigenák nem ugyan azon viszonyok, hátránnyok közt boldogultak e, melyek közt mi tönkre megyünk? Mi Isten csodája segíti ezeket, ha nem saját egyéni életrevalóságuk, s miféle ármány rontja meg a magyart, ha nem saját természetének azon ázsiai kárhuzatos szépségei, melyeket a nagyobb előnyért megtagadni ma sem akar; azon elhizott fönnebb mondottam hájból nőtt puhányok (molluscum) melyeket erős elhatározással kivágnak késik, azt gondolván, mint mindig, hogy iszen — rá érünk még! De hogy az önmeztagadás mily kevés bennünk, mutatja ezer mászon kívül még azon egy, különben csekélynek tetsző körülmény is, hogy a Széchenyiként „elváthatlan pipa“ abrakja a dohány még a töröknél sem oly roppant fontos tényező, mint nálunk. Sirtunk utánna, mint az elkényeztetett gyermek sirni szokott oly tárgyak után melyek épen mi hasznára sincsenek, de már csak megszokta és szereti; gyászdalainkba, sóhajtásainkba foglaltuk, tele panasztuk a néma levegőt, hogy nem jó a trafik füstje, mintha nem egyaránt haszontalan volna a füst, akár trafik, akár nem trafik, és én nem kétlem, hogy ha 1859-ben Solferino után a dohány monopolium Magyarországon eltöröltetik, a magyar sereggel ki lehetett volna verni a katonátlan olaszt Európából

Hogy az üzlekedés nálunk lenézett, sőt magyar-

talannak tartott pálya, arra elég világos bizonyosság ama tény, hogy a kerek hazának összes üzlete, kicsiny és nagy, a milliomos vállalat úgy, mint a falusi szatocsbolt szinte, kivétel nélkül idegen kezében van. Egyaránt megveti a pór, a közrendű magyar nép. — A mágnás, mint a kit bálványozott rangjának dicsfénye „über alles erhaben“ magasságba emel, e tekintetben még a legjobb, mert buzdít, s példaadásul legalább nevét kölcsönzi czégül sok üzlet s vállalathoz.

Hogy a pór megveti az üzletet, az volna még a legkissebb baj; neki van teendője elég, a földmivelés szép s nemes pályája, melyet már ezelőtt évtizedekkel élt bölcsék nem hiába tartottak a legbecsiületesebb keresetnek.

Minden szerencsénk, jövőnk biztos záloga, nemzeti kifogyhatlan tőkepénzünk — e nép erkölcei nemességében, ős romlatlanságában rejlik. Ez nálunk a maga nemében a legtökéletesebb rend, valamint általában a kerek világ minden parasztjához úgy áll a magyar pór, mint a hajdani spanyol grand a mai nápolyi lazzaronihoz, — természetesen a grandezza erényei mellett annak hibáival is, melyekről majd később. Szabad legyen itt egy kis adomában jellemezni pórnépünket:

Salamon zsidó, ki mint rongykereskedő együtt növekedett Pistával, a csikóssal, — egy nagy alföldi jószágot bérelvén ki, midőn fényes hintófogatán tisztí kíséretével a pusztát megy nézni, ráismer a gulya

mellett gyerekkori ösmerősére, kivel azóta nem látták egymást. És lija Pistát, álljon szolgálatába, ő bojtárból számadó csikóssá teszi, mitől azonban emez vonakodik, s a kérdésre, miért? csak „tudja kő“ — vel felel. De végre maga Salamon erősen fartatja, hogy miért nem akar nála szolgálni; hiszen ő is oly fizetést ad, mint az előbbi úr? — Pista le sem vett kalappal fején, rendületlen flegmával veregetvén makrapipáját, végre fogára veszi azt, és mondja: „no csak tudod Salamon, zsidót nem szolgállok.“

Nem esem azon tulságba, hogy félre értsem s ne becsüljem a magyar pórban e fejedelmi érzést; ez nála erkölcs, mert nem a dolgot, hanem a képzelt aljasságot utálja az üzérben, azt híven, hogy minden üzérnek okvetlenül a legaljasabb csalás a kenyere, s e hite nem is épen légből kapott, legalább a mi üzért ő falujában ismert, az többnyire gyávább s okosabb, de nem jobb a zsebmetszőnél, s legyen bármint, e fogalom őt kimentí, illetőleg teljesen igazolja, ragyogó fénybe állítja érzését. Aztán nem is az ő sorából kell az üzérnek, a kalmárnak kikerülni. A földművesség pásztorság legboldogabb, ha ős érényeiben marad, a természetben nincs szüksége ama csiszoltságra, fondorságra, mely a nagy forgalom világpiaczaínak szemfényvesztő tarkabarkaságában szükségesek.

De a középrend hivatva van arra, hogy kezelője, forgatója legyen a nyers terménynek, mely a pórtól föl, és a pénznek, mely a föbbektől lefelé — egymáson

keresztül kasul mintegy tápja, és vére kering a nemzettestnek. És a középrendű magyar miért irtózik az üzlekedéstől? Lássuk csak, vajjon olyan erkölcs é nála is az a büszkeség, mellyel e pályát megveti, mint a pórnál fentebb találjuk?

Minél mélyebben vizsgáljuk az indokokat, annál inkább meggyőződiünk, hogy az egésznek legjobb esetében önámítás nevet adhatunk. Avvagy melyik jobb, általános emberi szempontból melyik nemesebb pálya a kalmárkodó üzletnél azok közül, melyeket a büszke közép rendi magyar elfoglal? Talán az ügyvédség, melynek helyzete csak vastagabb álarczot, szélesebb palástot ad az olyan számára a ki elég kérgességgel bír, hogy lelkiismerete szava azon át ne hatoljon? . . . És a magyar prokátorságnak, a hosszú pörlekedéseknek olyan hire terjedt Európában, hogy arra büszke lehet — az, a kit nem szeretek.

De minek itt az életpályákat firtatni? Hiszen hathatósabb ellentéteket hozhatunk föl. Csak mondjuk ki, hogy a henye élet, a könnyelmű adósságcsinálás, a soha meg nem fizetés világos és aljas bűne iránt a közvélemény nálunk kevésbé szigorú mint más nyugoti országban. Nem divat e nálunk az úton útféleni kölcsönkéregetés? Nincsenek e itt a közrendi tisztességes körökben megtűrt, sőt még ott, ha szájasok, szerepet vivő egyének, a kik jobbadán csak ilyenén soha meg nem adom féle csip csup kölcsönözésekből élnek? Sőt még azzal dicsekesznek, hogy e tekintet-

ben mennyi „savoir vivre“-rel, életrealósággal birnak? És ez egyének nem kedvesebbek é magyar társaságban az üzlet komoly modest emberénél, kit szigorú nézeteiért az enyim s tiédről — pedansnak, takarékoszáért fukarnak, s mert becsületszóra minden könnyelmű fráternek nem kölcsönöz — szükkeblű filiszternek tartanak?

Általában nálunk a középrendben van a legtöbb hiba, mert a hibák itt legkártékonyabbak.

E rend általában minden ország épületének lényeges közepét, a falat képezi, a nép az alap, mely a földben gyökerez, a főrend a tető, mely messze fénylik.

Nálunk pedig a középrend jelenleg épen — minden, ő az absolut hatalom. Hogy Leporello tréfás hasonlatával éljek: a főur hallgat, mint egy sült hal; a nép is hallgat mint két sült hal.

A közvélemény az ő műve; arra nyomást nem gyakorol sem a nép, sem a kormány, a mi jó vagy rossz van érziületében, majdnem kizárólag tőle származik. A főrendnek bizonyos kivételes, szivrehatólag csekély számu, úgynevezett hazafi töredéke arra hivatkozik, és ez való is, hogy igen is meg van terhelve.

Mintegy beösmerve legközelebbi őseinek, az alig elpihent apáknak szörnyű mulasztásait, — másfelől szégyenelve és sajnálva a vele nem tartó, külföldieskedő, részint egészen idegenné lett résznek bűneit, — és mind a kettőt helyrehozni akarva, olyan áldozato-

kat tesz, némán, szerényen, melyek — vagyonarányt véve tekintetbe, — a híresztelt angol főrendi hazafisággal nagyon kiállhatják a versenyt. De még e rend legjobb része is azt hiszi, hogy a haza oltárára szórt alamizsnával magát azon oltár cultusát is megváltotta, és ódonsági aristocrata dölyfe chinai fala közé bújva, magába zárkozik, visszavonul, nem nyilatkozik, még kevesbé közlekedik s erkölcsileg s szellemileg kevésbbé hat a közérzület, s magaviselet polgárosítására, mint nálunk ezt tehetné, s tennie kellene, miután a kerek világon alig van servilisebb nép, melynél az aristocratának oly mindenható absolut tekintélye volna, mint nálunk.

A hazafiságról még mindig erkölcstelenítőleg alacsony fogalom él azon tömeg fejében, mely azt hiszi, hogy a hazafiságot pénzen meg lehet váltani; és hogy e fogalom él és uralkodik nálunk, bizonyítja a körülmény, miszerint a módos „Óváry“-ak nagy hazafiságnak tartják, ha minden könyvet megvesznek, akár jó, akár rossz, csak magyar legyen, — és ez Óváryféle abszurditás, melynek elve ép oly káros, mint a ki a parajt öntözve, elnyomja vele a nemesb virágot, és a mely irodalmunkban fölbátorította, fölhizlalta a viszketeg hiúság hajtotta hivatlan, személyesült üresfejtiséget, s szemtelen fattyuhajtással, konkollyal szeméttel tölthette el az irodalmat, ez az abszurditás harsogó éljenzéssel koszorúztatik a nemzeti szinpadon. Ezen képtelen fogalom biénében nemesak a fő, de a közép

nemesi rend is szenved, — ezt megjegyzem, nehogy elfogultnak, népszerűség hajhásznak mondjanak, ha azt állítom, hogy több közlékenységet ohajtanék a főrend részéről a közép osztállyal, hogy a mi bennük nemes, az javító elemként elvegyülne azon keverékbe, mely a közérzületet, s véleményt alkotja; több hajlamot a vagyonszerzésre, kevesbet a pazarlásra s a t . . . —

De az utolsó főkérdés végre is ez maradt: melyek azon módok, melyekkel természetünk s ebből folyó közérzületünk, népi felfogásunk elősoroltam hibáit elenyésztetni lehetne?

Mindenekelőtt, a mit csekélységem is ezennel tesz, figyelmeztetni erre untalan a sajtó és annak idején a szószerk utján. Felhagyni az örökös öndicsőítéssel, s higgadttabban látni az önismeret nehéz tanulmányához.

Erre már azonban hibás irányt látok úgy az egyik, mint a másik szélső pártban. Ama bizonyos „Janus“ fejű, — elvi népszerűtlenségét túlmagyarsággal akarván egyensúlyozni, paprikás rókatorkos peleskei notáruskodásával, mogyorófás döbrögiskedésével egyfelől csábítja az özönvizelelti táblalabiró nemzedék maradványát, másrészt azonban elijeszti a legjótékonyabb, a hozzánk közeledő és belénk olvadni akaró idegen eredetű elemeket.

A másik szélsőség hibája, hogy e tekintetben igen kényelmesen, szenvedőlegesen tartja magát, s „a Jóreményfok“ öblében ábrándos pipafüst felleg közti

várakozást a legmerészebb politikának tartva, a közvélemény ferde nyilvánulásai ellenében semmi cselekvőlegességre nem tudja magát elszánni.

És innen van, hogy a hol olykor egy kis haszonra válható igazat kimondanak, azon helyről nem is hallja meg, de azt hallva sem hiszi el a nagy tömeg; a honnan meg elhinné, vagy legalább egyelőre meggondolná, onnan effélet kibocsájtani nem mernek.

A középrend minden országban a legfontosabb, a legdöntőbb elem, ennek szellemére kellene javítólag hatni; nálunk ebben van a legtöbb idegen faj-elem, — mely hasztalan addig, míg, mint az olaj és ecet különváltan él; ez adná a korszerűbb, európaibb irányt művelődésünknek, szerencsésebb vegyületet ázsiai származatu természetünknek. E rend legfőbb alkatrésze az iparos, munkás, üzér, szóval az úgynevezett, s mindent magában foglaló polgár osztály, melynek nemzeti valónkba, egységünkbe olvasztására szükséges volna, hogy egy kissé mi is engednénk valamit, például — a mi úgy se használ — egy kis fölösleget üstökiünkbelől, és a sallangból, jupiteri dölyfünkbelől, és annak a régi nagysághoz talán, de a mai szorultsághoz úgy sem illő szertartásaiból s. a. t.

Valóban, én igen jótékonynak tartanám, ha például a kereskedelmi s iparos osztály a magán életben is, szivben lélekben úgy elkeverednék a magyarral, hogy azt csak az utolsó ítéletre hívó hatalom oszthatná szét ismét régi elemeire. E nagyobb részt né-

met származású fajnak lényege épen oly tulajdonokat rejt magában. melynek a mienkkel való elkeveredéséből, mint az erő és gyöngédség egyesüléséből — a legtökéletesebb lény származhatik. Még egy tizedrész német hangya szorgalom, rendszeretés, számítás, lelkiismeretesség, pontosság — épen a kellő mennyiség, melynél se több se kevesebb nem kell „fajunkba“ — és a hazánkban megtelepült németiség épen mintegy tizedrésznyi.

Ezt pedig úgy érjük el, ha magyarságunkat, nemzetiségünkhöz való olthatlan ragaszkodásunkat minél mélyebben szivünkbe temetve, — egyáltalán inkább magyarságunk előnyös tulajdonaiban, dicső eredményeiben, s kevésbé annak elavult, ellenszenv gerjesztő hibáiban akarunk magyarok lenni; szóval, ha kevésbé türelmetlenünk lesziünk, s nem követeljük olyan aprólékos és teljesen haszontalan sajátságaink utánzását is, melyek a félvérnek vagy épen idegennek valami rosszul állanak, s csak nevetségessé teszik önmaga előtt. Egy szóval: ne annyira a nemzetiséget, mint a hazafiságot tegyük előtérbe, ez utóbbi elv az, melyet zászlóinkra írhatunk e jeligével: in hoc signo vinces. E szóra lelkesedik még a román, s a szerb is, mert hiszen ennek valóságát nem tagadhatja. Fia e hazának, eszerint hazafi, és ha szerbül ő jobban tesz magának! ám legyen, hiszen a nagy Hunyadyak alatt is azok voltak. Magyarország azért nem lesz, mert nem lehet más, mint Magyarország, (legalább

addig nem, míg a jelenleg uralkodó ház bírja Szent István koronáját ... merthogy — a gyöngébbek kedvéért megjegyezve, a magyar nemzetiség elnyomására Austria — gyöngö, a mit századok bizonyítanak, míg például egy szláv hatalom, egy Oroszország elég erős volna). A ki ezt nem hiszi e haza lakosai közül, az csak tudatlan vagy elfogult, de ha magyar ezért rá haragszik, vagy épen e miatt félti nemzetiségét, az már aztán együgyű és nevetséges.

Eszembe jut Petőfi verse a színészekről:

Pártolj közönség és mi haladunk;

Haladjatok ti, aztán pártolunk.

Mi is ilyeténképen vagyunk az idegen elemekkel:

„Olvadjatok belénk aztán dicsők leszünk“

„Legyetek dicsők, aztán majd belétek olvadunk.“

Igen természetes, hogy nemcsak a hajdani, de méginkább a gőzerővel haladó jelenkorban a művelődés azon tüzfény, melynél egybeolvaszthatók a külön nemzetiségek. Bizomnyal nem jó jel, hogy ezer év óta magunkba nem tudtuk olvasztani a velünk egy hazában s szórványosan lakó külön nemzetiségeket. Erőszakot nem használtunk, ezzel dicsekedhetünk, de sőt annyira ment közönyünk e tekintetben, hogy saját nemzetiségünket is majd levetkeztük, idegen holt művelődésért. Ám akkor legalább erőnk, hatalmunk volt, ma már az nincs . . . egyedüli mentsvárunk a művelődés, a polgárosulás . . .

Tegyük legelsőbb és főbb gondunk tárgyává a

polgárosuló műveltséget s előhaladást társalmi és szellemi téren, — ez biztosítandja nemzetiségünket legjobban, ez gerjeszt rokonszenvet irántunk ide benn és künn; ha ezt elhanyagolva, untalan csak nemzeti-ségünk vészharangját huzzuk, ez által annak épen hitelét veszítjük, az ellenszenvet növesztjük iránta, és csak ez az egyetlen ut, melyen örvénybe bukhatunk. Ez nemzeti politikám hiszekegye.

Lássuk hogy mint állunk a művelődés mostanság lehető eszközei dolgában, melyek közt első helyen áll mindenestire az — irodalom.

Nézzük, nincsenek e ott is kardinális hibák, ferde irányok író és közönségben egyaránt?

III.

A meddig mártírság volt magyar írónak lenni, addig természetesen, csak a legnemesebb, legönzöcstele-
nebb rajongók és lángelmék léptek e pályára, ellen nem állhatván nagy önérzetük, s nyilatkozni ohajtó óriás tehetségeik ösztönének.

Akkorában az irodalom mondhatni kizárólag erényeit képviselte a nemzetnek; a bűn, az önérdek irtózott ez apostoli lelkek körétől, mint az ördög a tömjéntől.

Még az olvasó is mind egy egy szent, — hanem ugyan édes kevés is volt.

Most már nemcsak az értelmiség föle, maga a

nagy tömeg is olvas — és már most nemcsak pálya, de nyeresémes üzletté lőn az irodalom, minek világos jele, hogy már egykét izraeli is belefog, mégpedig minden hivatás, tehetség nélkül, de hiszen a sikerhez erre nincs is szükség, sőt tán jobb, ha nincs talentom, mert a nagy tömeg a felületest, a nyeglét jobban kedveli, mint a tartalmast, a valódit, melyet föl nem fog.

Most már ha a nemzettest bűneit, hibáit vagy helyesebben: ha a közérzület s közvélemény tévedéseit, erkölcsi fekélyeit egy csomóban látni akarjuk, azt a lapirodalomban, mintegy dióhéjban föltaláljuk.

Az irodalom hű tükre, valóságos recapitulatioja erkölcsi s szellemi hibáink összegeinek.

Mert a jelen irodalom, a helyett hogy mint e század elején vezetője, oktatásával s dorgálásaival javító nevelője volna a nemzetnek — e magasztos hivatását megtagadva: hizelgő udvaroncza, mulattató bohócza lett a nagy tömegnek.

Másutt is van eger útja a nyegleségnek, kelete a selejtesnek; de csak mint mondám, eger útja, s a kontárság mintegy titokban, bujkálva tenyész.

De irodalmunkban valósággal uralkodik ez elem, elannyira, hogy itt életbölcselemi törvény a nyegleség, mellyel nyíltan dicsekedni lehet, melyet maga a nagy tömeg jutalmaival bátorít.

Az igaznak, a valódinak sehol oly rideg, s az önző, szellemes hazugnak sehol háladatosabb hazája, mint jelenleg nálunk irodalmunkban.

Es pedig leginkább, sőt szinte kizárólag az úgynevezett középrend, — mit mondok, magában az értelmiségben rejlik ez átkos hibának fő oka, mely mint a keleti kényúr, nem hogy nem szenvedheti, de még csak meg sem akarja hallani, ha valaki hibáit feszegeti.

Ugyancsak hozzunk példákat:

A nemzeti kör (hol az értelmiség, ha ez sem az?) nem járhatja az „Augsburgi Allg.“ — „Leipziger Illustr.“ — „Fliegende“ s egyéb efféle ellenséges indulatú lapokat.

Talán volna ember, egy kettő (talán) a ki ez intézkedés félszégességét belátni képes, — de indítványozni fél, mert rákiáltják a — „hazaáruló reactionarius gazember“ titulust. Pedig épen azt érdekes, és sokszor tanulságos, mindenkor szükséges tudni, mint vélekednek felőlünk leghatározottabb ellenségeink?

És ha már ilyen ellenséges lapokat olvasni szükséges, a mellett még is büntetni akarjuk őket: nem gyakorlatilag is czélszerűbb dolog é, hogy ne egyesek külön külön, hanem csak egész városok, testületek rendeljék meg, tehát százan vagy ezeren egy példányban — hogy így mindenki olvashassa, s még se legyen kénytelen az egyes külön megrendelésre — hiszen ama főnebbi lapok csak megköszönhatték ez eljárást, mely szerint a közös olvasó termekből kiküszöbölték, s markukba nevettek látván, hogy épen azok használtak nekik, a kik ártani akartak, de nem volt hozzá elég gyakorlati fölfogásuk.

Egy egy casino helyett legalább öt hat egyes fizetett elő e kiátkozott lapokra — és e böles manővert maguk vezérlapjaink indítványozták!

Mért nem szólalt hát fel ön? — gondolja az olvasó.

Mért nem szólaltam föl!

Épen jó, hogy ezt kérdik önök. Mindjárt hozok föl egy bizonysgot, hogy ez — először: haszontalan, másodszor: veszedelmes, harmadszor: lehetetlen lett volna. —

Hiszen ha valaki azt mondja, hogy: a nemzeti színházat jó volna oly hazafiak részvénytársulatának bérbe kiadni (kikötvén a drámai czél fenntartását) kik ötven hatvan ezer forinttal járulnának e czélhoz: e javaslat minden gyakorlati szakértő ember előtt legalább is jó indulatból származónak tünik föl.

Azonban van egy ujdondász bizonyos nagy lapnál, a kinek e terv magánérdekével összeütközik, mert ez esetben bizonyos ispotályos tagokat ama nemcsak hazafi érzésük, de zsebük mélyében érdekelt bérlők meg nem tartanának — és mit tesz az ujdondász? e tervet gyakorlati ellenvetésekkel meg nem ronthatván, gyanusításhoz folyamodik, ezen mindenből kiegészítő csodaszerhez, és azt mondja másnapi rovatában: hogy N. N. lap maholnap a muzcumot, akademiát is árendába adadni indítványozza, hogy az „augzburgi“ takaros czikket kanyarithasson ez ötletből! — Az augzburgi! ez itt a dolog point je, a mindent

agyonütő tromf! Mondd azt, hogy: kétszer kettő négy; egy újdondász erre másnap (elhallgatván persze, hogy csak azt mondtad: kétszer kettő négy) rád kiáltja, hogy te az augsburginak ellenünki gúnyiratra adtál okot, ezt amannak még két három pajtása utána kiáltja — és te, mint a kit egyszer hátrakötött kezekkel (ha még oly ártatlanul is) végig kísérték az utcán — meg vagy bélyegezve, el vagy átkozva örökre, vagy ha nem, legalább is jobbnak találod elhallgatni, hogy a zaj, a lárma az augsburgival — tovább ne terjedjen, általánossá ne legyen.

Pedig az illető csak a nemzeti színház megmenetésére czélzó indítványt tett; — hátha épen azt indítványozná, hogy magát az augsburgit meg kell rendelni a hazai olvasó körök — népesebb kávéházak számára? Hiszen azon lapot azonnal ünnepelesen megégetnék, kiátkoznák, mely ez indítványt tenni merné! Nincs oly kártékony elv, melyet diadalra emelni, s nincs oly üdvös nézet, melyet megbuktatni ne lehessen nálunk, ha a gyanusítás fegyverét ügyesen, vagy bár ügyetlenül, de elég vakmerőn forgatják ellene. Részemről nem tudok rá esetet, hogy a gyanusítás súlyója a legügyetlenebb gyanusító fejére is visszaesett volna.

Általában a politikai nyilvános jellemről nálunk a nagy tömegnek kifíczamult fölfogása van. Előtte az a jellem, a ki — hízeleg neki; az a jó hazafi, a ki minden áron népszerűséget vadász; az a bátor, a

ki az árral úszik, a tömeggel sodortatja magát; az a határozott, a ki várja a sült galambot.

Azonban a ki a hatalmas ellenséget hibáiért suszterinas módjára csufolni férfiatlan dolognak és haszontalannak tartja; ellenben ama hatalmas ellenségnek erkölceit, hasznos tulajdonait magasztalja, hogy ez által saját nemzete önéretét ingerelvén, emelje; másfelől pedig saját népe erényeit emlegetni, megénekelgetni nem csak fölöslegesnek, de sőt kártékonynak tartja, mert az önámítást növelné általa, e helyett tehát az öndicsőítés mámorában szédelgőnek inkább hibáit vagdalja fejéhez, hogy azok leküzdése által bajai-ból meneküljön; és a ki e nemes törekvéseért csak öntudatában keresvén jutalmat, a népszerűséget is mintegy visszaajándékozza; a ki elég elszánt — szemébe nézni és keserű igazat mondani a hálátlan tömegnek — az ilyen magasztos jellem nálunk föl se tűnhetik, mert hiszen az ilyen ember nálunk nem magyar, nem hazafi, hanem gyáva, önző, reactionarius.

Némely lap elszánja magát azon vakmerőségre, hogy mérges nyelven pöröl, s vádakát emel az aristocratia; ellen de nagy kár, ha aztán valamely ügyetlen kéz elhirtelenkedve, olajat talál önteni a tűzre, vagyis, okot ad hibájával a hibás félnek, hogy az annak elfogultságot lobbanthasson szemére, mert a mint áll egyfelől, hogy nincs veszedelmesebb az ügyetlen barátnál, ugy másrészt való az is, hogy nincs jótékonyabb az ügyetlen ellenségnél. Így például ha az aris-

tocratia büneit feszegető lap, midőn tétlenséget lobbant szemükre főurainknak, ugyan akkor gúnyolja egyik jóindulatu fiatal főurunkat, a ki a csizmatisztító egyeletet alapította, rányomván szellemdús rövidséggel: törpülünk! Igaz, hogy a lánczhid és csizmatisztító egyelet, s e kettő alapítója közt nagy a különbség — de hiszen a lángehne hiánya még nem gúnyolni méltó bűn, kivált ha jó indulat e hiányt pótolni ügyekszik. Gúnyolni való inkább az a meredt nyakú csököny, amaz ázsiai szenttelenség üstöke, melyről fentebb szólottam, mely büszkeségét a munka lenezésére alapítja, melynek jelszava, hogy a magyar mind urnak, nem szolgának született, holott örök időtől csak az volt képes uralkodóvá emelni magát, a ki szolgálni is elég önmegtagadással birt. Látjuk, hogy a keleti királyfajok mint esnek egymásután a nyugoti hangyanepek jótékony uralma alá. Egy magyar mágnás, legelső rendű névben és gazdaságban — persze hogy nagyobb szerűvel kezdhethé pályáját, kivált mint a „legnagyobb magyar“ örököse; hanem azért az is jobb a semminél, ha a fényescsizmás magyar lovag nép porfelleges fővárosában csizmatisztító egyeletet állit, mintha jelképezni akarná: imé, nagy dolgokat most nem művelhetünk, annálfogva tegyük aprót de sokat; ha vérrel nem áldozhatunk a nemzet oltarán, adjunk neki munkát, növeljük a munkásság és becsületes kereset iránti szeretetet, az élelmességre való hajlamot; mutassuk meg, hogy a magyar levetni képes ama be-

duin természetet, mely az üzlet, az ipar, s a hajlékony de tisztességes szolgálat megvetésével büszkélkedni szeret s. a. t. Ugyan ha maga a *journalistica*, még pedig annak szabadelvű közlönyei ily mahomedán — vagy több: chinai elveket pöngetnek, mert ez a nagy tömeg inyére van, — ugyan ki fogja hát a közvéleményt helyesebb irányba terelni?

Egy más lap nemzetiségi elvkérdést csinált egy Desirée Artôt vendégszerepléséből, s a magyar közönségben azért, mert először az újteri német szinpadon lépett föl, a francia művésznő iránt ellenszenvet készült gerjeszteni. Ez csekélynek látszik, de azért egyáltalán nem csekély. Mert az efféle — a legszabadelvűbb lapban — a politikai éretlenségnek olyannyira ijesztő jele, hogy az ember ilyenén bornirtság fölötti kétségbeesésében önkénytelen a vakonhivő rajongók, Isten csodáját várók táborába megy, hogy ott egy kis reménységet, jó hiszemet nyerjen, melyszerint, ha magunk nem, majd a szerelem és bor mámorosai fölött örökdő gondviselés megment bennünket . . . Én jártam a nép közt mult évben s majd nem tudtam hová lenni örömben, midőn egy szegény paraszt kocsisomtól — egyebek közt — a hazában lakó németek iránti véleményét puhatolván, minden hoszas tünődés nélkül azt a választ kaptam, hogy „iszen azok jó hazafiak“. Bizony akármilyen csudálatosan hangzik, de még sem látszik absurdumnak ama kedélyes bernátgazsiád: hogy a magyar népnek mindig több esze volt, mint az urainak . . .

Minden hazabeli idegen ajkú elem közt az egy német származékú elem az, mely nem csupán hazafi, de magyar is ohajt lenni, mely nem csupán a magyar államért, de a magyar nemzetiségért is lelkesedni képes. És ez elem, ha nem számosabb, de legvagyonosabb, legértelmesebb, tehát legtöbb politikai sullyal bir a többi idegen elem közt, és tulajdonkép ez elemnek a magyar nemzetiséghez csatlakozása adja nekiink a határozott tulsúlyt a jelen nemzetiségi versenygés mérlegén.

Ez elemnek a magyarság melletti tetteges rajongása, vakbuzgósága, nem csak a többi hazai, de magára a birodalombeli különböző népelemekre, sőt magára a bécsi központi kormánykörökre is oly hatással van, mely ránk nézve legalább annyi, vagy tán több előnyt vivott ki eddig is, mint a mennyit ártani képes volt a meredt nyakú önbálványzás, és egy némely éretlen politikus chinézer türelmetlensége.

Épen azon időben a „Pest-Ofner Zeitung“ vezérczikkezni kezdett arról, hogy, miután hazánkban minden külön faj saját nemzetiségének egyenjogon biztosítását követeli, lépjen föl a német elem is a német nemzetiség mellett; — no hisz ennek malmára ugyan jó vizet hajt a legszabadelvűbb magyar lap, midőn egy francia énekművésznő vendégszerepléséből nemzetiségi versenygést csinál.

De ez még nem minden. A tárgy ugyan apró, de példának, jelnek elég nagy.

A „Sürgöny“ megleckézi ez idomtalan ildomtalan-
ságot, a józan ész, az eszély s politika szempontjából
rávilágítván téve dására.

De azért se baj! A gyanusítás mindenből kise-
git. Hisz ezt a „Sürgöny“ mondta — a félhivata-
los lap! Sőt az illető ujdondásznak még az a szeren-
cséje is akadt ez ügyben, hogy a „Pesti Hírnök“ szin-
tén kárhoztatta őt, s védte Artót Desiréet, a „német
szinpad vendégét“. És már most a ki ezt meggyő-
ződése szerint jónak látta volna is, nem mert védőleg
szólni az Artót pörben, mert hiszen az a Sürg. P. H.-el
egy vélemeden lenne!

Kell é több a nagy tömegnek? hogy a „Sürgöny“
helyes nézetét elítélje, s halálra kövezzé a gyanu-
sított igazságot? De hagyjuk ezt — gyerünk tovább.

Még senki sem értekezett arról, melyik ártalma-
sabb dolog: a fenálló hatalomnak vagy a tömegnek
denunciálni?

Bizonyval ez utóbbi a rettenetesb.

Mert itt nem csak a denunciált egyes, hanem a
tömeg is károsodik, a mennyiben félre van vezetve,
— s még hozzá az illető denunciáló nincs kitéve a
közmegevetésnek. mint ez a másikkajta denunciálóval
méltán történik — sőt még a tömeg előtt a valódi, a
jó hazafi dicsfényében ragyog, mint olyan jámbor em-
ber, a ki engedelmes szófogadója, szélkakasa a tömeg
szeszélyeinek s hajlamainak.

Én is úgy imádkozom a költővel, hogy „a haza minden előtt“!

De épen azért iszonyodva, s fölháboradva látom, hogy ez elv épen a haza javának rovására alkalmaztatik, mert már szokássá, mi több görcsös betegséggé vált minden legelvontabb, legtávolesőbb kérdésben a hazafiság s szabadelvűség czégeit kiváltságolni s valósággal kirabolni a nyegleség s álszenteskedés tolvajkulcsával.

A henyeség, szenvtelenség, a bornirtság, kapzsi nyereszkeskedés, szóval minden hiba és bűn magára veszi a hazafiság palástját, s ez érinthetlen szent asyllum alatt úzi önzése céljait, s a valódi hazaimádó töprengve kérdi, vajjon eljön e a messiás, mely a szájaskodó, nyegle, képmutató hazafiság eme farizeusait kikorbácsolja az általuk megfertőztetett szentélyből?

A legutolsó csizmadia is legyen hazafi, de azért megvárjuk tőle, hogy jó csizmát varrjon. Sőt az ő köre s hazafiu rendeltetése épen az, hogy ez iparágban fölülmulja az idegent, vagy a nem jó hazafit. Azonban ő ezt nem így értelmezi, hanem — mivel ő hazafi, tehát tartozó hazafi kötelessége minden csizma viselő hazafinak, az ő rossz csizmáját viselni, s hazaárulási vád sulya alatt nem dolgoztatni azzal, a ki ugyan jobb csizmát varr, de nem olyan hazafi mint ő, — illetőleg, a ki nem veri a mellét esküdözve minden perczen, hogy ő így meg amúgy szereti hazáját és — a mi az egésznek koronája: — nem várja Garibaldit!

Mert a földolog: külsőségekben a jó hazafit játszani, a mi ebből áll: az inváziót szájtátva lesni, minden absurdum hirt erre vonakozólag elhinni, minden frázist kimeríteni, s meg tapsolni, bor mellett búsulni a „szózat“-ot énekelni még a — bordélyházban is! sat. Aztán üssön a menykő üzletet, ipart, gazdaságot, mesterséget, művészetet, tudományt, hiszen, mind nem ér ez semmit — odáig!

Senki sem gondol arra, hogy általános művelődési dolgokban mennyire hátra vagyunk, s jó volna egy perczet sem késni, hogy e téren is meginduljunk az európai haladás jelen hozzánk szinte beláthatlan magaslata felé. De még csak nem is pengeti ez eszmét senki Széchenyi óta! senki nem találja szükségesnek izgatni arra, hogy például: tömérdek teendő van, melyet most is, mindenkor, Garibáldi nélkül is végrehajthatunk a haza kiszámíthatlan hasznára, és a melyet elmulasztani megbocsájthatlan hazaárulás. Senki nem mer előállani, hogy elmondja, miszerint mi eliszonyítólag hátra vagyunk mindenben, s nincs egyetlen iparág, melyben a nyugoti haladás színvonalát elértük volna, azonban el vagyunk telve önmagunkkal, netovább tökéle tességünk hitével, s öndicsőítő szobrok állításában akarunk versenyezni a világgal, midőn bárcsak „lábtyúművészeink“ ott volnának, a hol például a párisi czipész, a ki minden megrendelőnek gypszöntvény után készített kaptafát, s a szóbrászatba kontárkodik, hogy a czipészetben remekeljen.

Hogy föllázadunk, ha egy egy angol vagy német utazó barbárnak nevez bennünket, s a lapirodalom hazafias kötelességének tartja, rendreutasítani, meghazudtolni az illetőt, s magasztaló frázisokkal csillapítani a megbántott nemzeti önérzetet. Pedig — én uram teremtőm! — az egész nagy magyar alföldön nem azon kezdetleges ős állapotban van é minden, a mint nagy Árpád apank idejében? A forradalom alatt voltam Debreczenben s Szegeden, s az előbbi város kellőközepén a városház előtt csak nád hiányzott a tóból, hogy vadkácsák költsenek benne; Szegeden pedig szintén a főter mellett egyik legjártasabb utcán oly feneketlen sárörvény volt, hogy — mint nekem hitelesen erősíték — nem egyszer történt meg, miként éjente járatlan utas kocsistól, lovastól beleveszett. Micsoda szörnyű szenvtelenség ez!

Vagy merészli valaki azt állítani, miszerint „a körülmények, viszonyok hatalma, geográfiai fekvés“ lehetleníté, hogy egy 60—70 ezernyi lakossal bíró gazdag város főterén, főutcáján egy pár ölnyi halálveszélyes limbus kéthárom napszámossal egy nap alatt rendbe hozassék?

Az olyan hazafi, a ki járt külföldön, a művelt nyugoti országokban, tudja, érti az én sajtó mély hazafájdalmamat, mert abban önkénytelen föl kell támadni a gondolatnak, hogy sokat róhatunk ugyan föl a kedvezőtlen politikai viszonyoknak, de szörnyű hátramaradásunk okát, főleg az ipar terén — nagyobb

részt saját emberi illetőleg ázsiai természetünkben kell keresniünk. Én is voltam külföldön, jártam szabad és elnyomott, de polgárosult népek országában, és igazán megdöbbenve tapasztaltam, hogy a politikai elnyomottság az iparra hajlandó népeket nemhogy elkedvetlenítette, de sőt buzditotta még nagyobb ipar kifejtésére. Nem hozom fel tehát például a porosz vagy francia népet, csak a lombard velenceit. E magukát nálunk szerencsétlenebbnek érző tartományok a művészet és ipar tündérországainak nevezhetők. Mi azzal szoktunk mentegetőzni, hogy nekünk szüntelen háborút kellett viselni, míg a többi nép ez alatt békén folytathatta mesterségét. Ismét egy irtóztató és veszedelmes önámítás! Melyik nép az Európában, mely szinte száz esztendeig aludt egy húzamban? (1748—1848) míg a mult század végén, s a jelen elején egész Európa, mint a guillotín kosárbeli levágott emberfők, — egymást rágta marta az új eszmék harcában — s a kis Lombárd-Velence oly véres rombolásnak színhelye — s azóta is gyakran szinte félmilliónyi óriáshadak laktanyája volt — mi e hosszú időn át boldog arkádiai kéjelemben füstölgeténk szilva fáink alatt. A nagy napoleoni hadjáratból is csak egy komikus rövid epizódcskában részesültünk. Hanem ezért hol vagyunk mi — nemis a minta műországnak nevezhető Lombárd-Velenczétől, csak a lenézett szegény golyvás stájerék földjétől? És hol volnánk, ha a nemzet génusza egy Széchenyit nem

ad, a kit ugyan sokszor emlegetünk, de elveit, tanait most ismét kevésbé követjük, mint ezelőtt csak három évtizeddel is?

Fájdalom! hogy e nagy nevet a Köpenyesyek örökös hivatkozással s jézsuíta bálványozással tönkre tenni akarják . . . de az nem fog sikerülni nekik . . . Annyi józanság van még a nemzet romlottabb tagjában is, hogy a Krisztust meg nem tagadja egy két állapotola büneiért.

Mindig szemünk előtt kellene lebegni, mint valami máne — thekel — fáresz — féle intőszónak, hogy nemzetiségünk lételkérdése: vezérként előlmenni a művelődés minden ágában! Első lenni a hazai fajok és északkeleti szomszédaink közt minden mesterségben, művészetben, tudományban, iparban, üzletben, — különben az idegen művelődés árja elsodorja nemzetiségünket.

Hiába állitanánk félmilliónyi honvéd hadat, minőhez hősiességre, s plastikai szépségre fogható, még soha nem létezett e földön; csak világra szóló bravourok fenyylapjaival ékitnök a történelmet, de lételt, uralmat, nem biztosíthatnánk, csak ha a polgárosító mai műveltség terjesztőivé nem lesziünk, egy szóval; ha a „civilisator“ szerepét ki nem ragadjuk azok kezéből, kik ellen annyit öltünk, kiáltunk, mivel persze hogy elég természetlenül — vezériükké tolták magukat, a minek azonban saját szenvtelenségünk az oka, elvonulván beduín módra erdők és pusztaságok magá-

nyába sajtó hazatájdalmunkkal, s hagyván őket a világforgalom drága nagy piaczn, az ipariüzlet élénk üde légkörében — aztán mi természetesebb, minthogy bármi költőileg szép a „szentelt fájdalom“ — de a gyakorlati világban még sem oly vonzó, mint a műveltség, ügyesség, s a pénz, kivált az ellenszenveseknél, s talán innen van, hogy a legműveletlenebb havasi oláhot ezer év óta nem tudtuk magunkba olvasztani, s Európa elhatározó nyugati része, ha bármi szépen vélekedik is harcziás jellemünkről, de a kelet európai „vezércivilizator“ szerepre még egyáltalán nem akar képességet, hivatást látni bennünk.

Szorgalomban, vállalkozó szellemben, leleményességben; hajlékonyságban — szóval: élelmességben nemhogy versenyre kelni, de a hazai minden idegen fajt felülmulni volna a magyarfaj hivatása. Igen, de még mindig eszményítjük a kezdetleges pásztori erényeket, s ha egy magyar ember — nem is valami magasb s finomabb, de csak oly alpári vastag üzletben, mint például a korcsmárosság, megbukik — azzal szeretjük menteni, hogy: hiszen magyar ember urnak — nem szolgának született. És még mindég nem látja be nagyobb részünk, hogy épen azért nem vagyunk uralkodó nemzet, mert mint egyes, nem tudunk szolgák lenni; vagy is: magunkat egy köz célnak alárendelni.

Ime az oroszlanóság önzése, mely mindegyik egy külön ország, egy külön király lenni vágyik. Ugy

an van é büszkébb nemzet az angolnál vagy a francziánál? és még is ezek a világ legelső iparosai, legszerencsésebb kalmárai!

Azt hiszem, tehetség mire sem hiányzik a magyarból, de hajlam — igen, még pedig a legszükségesebb dolgokra.

Nem hiszem, hogy a magyar ne tudna lenni jó üzér, kalmár, ha akarna, vagy igazabban: akarhatna. S miért nem akarhat? Mert a közérzületben ellenszenv uralkodik, megvetés e hivatás iránt még mai napság is. Népszerűbb az oktalan pazarló, s a nemzeti álbüszkeségnek hizelgőbb, a ki nagylelkűleg tíz forint ajándékot ad ott, a hol egy is untig elég volna, s a külföldi vendéglősök, pinczerek, ha semmi egyébb magyar erényről nem, arról ösmerik a magyart, hogy: szórja a pénzt, s számítanak gazdag ajándéokra, persze, magukban elítélvén ez oktalan góg illetén szellemtelen nyilvánulását. Szép a büszkeség; s jól hangzik ama francia író definitioja: „cinq millions des chevaliers“ (a magyar nemzet — öt millió gavallér) — ám én jobban szeretném, ha egyenként s mindnyájan nem volnánk is gavallérok, de mint nemzet az első rangban, s ne a leghátulsó padban foglalnánk helyet. Örömet lennék koldús, ha a „legelső magyar ember“ az uralkodók közt is első lenne! Szép a büszkeség, de csak úgy, ha nem nevetséges, mint azon spanyol nemesé, ki ugyan büszkén néze győzelmesen bevonuló királya szeme közé, de azonban

jónak látta a falhoz támaszkodni, nehogy hátrésze toiltjének természetes állapota miatt még királya is elszégyenelje magát

Persze, hogy a lovagsarkantyúval bajosan egyezik a pinczéség, a kalmárkodó munkásság! s nem volt rossz élcz ránk nézve, midőn egy bécsi így rendelt a magyar kávészolgánál feketét: reiten si mir um ein Schal Kaffee“. —

Én tisztelem, bálványzom a lovagiságot, sőt megvallom, midőn egynémely középkori érzelmeim ellen küzdök, olyatén fájdalmat érzek min midőn a kiábrándult, vagy megcsalt szerelmes legédesb érzéseit tépi ki szivéből az akarát s józan ész mütőszerével, vagy mintha Abrahám volnék, a ki fiát áldozza föl az urnak Hanem azt látom, s mondom még is, hogy ebből a hősköltőileg, homerosilag epikai dölyfből egy jó adagot föl kell áldoznunk az „exigentiák“ oltarán a nemzet jövőjének a közvéleménynek át kell változni e tekintetben, s mélyen szivébe, agyvelejébe vésni, hogy Európát nem ábránd, nem tudós elmélet, nem philantrop érzelgés, hanem kényszerűség teszi democratává, a munkásság, az ipar kényszerűsége; a polgárosulás és felvilágosulás föltartóztatlan szelleme, s e szerint az ódontság aristocratiját vagy le kell vetni, vagy benne — meghalni!

A democratia mai napság egy jelentőségű a — szellemmel, a műveltséggel; az erénnyel, a korszellemmel, a dicsóséggel! a merev csökönyös, ódon aristocratia egy

a — tudatlansággal, vénséggel, és — nevetseggel Az europai humanitás egy jelentésű az europai műveltséggel, a polgárosultsággal, s az ódon aristocrataság a — barbársággal. Bizonyos nyugot europai értelemben democratává kell lenniünk, hogy — magyarok maradhassunk, s dicső nemzetté lehessünk. Mi pedig az ódonság aristocratiájának bűnében sinlünk a szolgálatba szabadságért álló, csikósbojtártól kezdve, a megyei százpálczás táblabíró — filiszter — kényuron át föl a leglelkesebb hazafi mágnásig! Holott mind hiába! azt hiszem maguk északkelet leghatalmasb urai is belátták már, hogy a kor szellemének árja ellen tamerláni hadaik sem képezhetnek többé elegendő gátot

Az aristocratia erényeit magába olvasztó nemes democratianak van egyedül jövője. E realis, materiális, utilis világban nem a mysticus költői, nem a csodás, — hanem a hasznos, a cél és ésszerű, az emberi — mindenek előtt a főszempont.

És én mint hazafi aristocratiánk legnemesbjeinek körében is csak az egy hibát találok, hogy ala III Napoleon nem állnak élére a polgári elemnek, nem tüzik fővegeikre e hódító jelszót, melyre nálunk van legnagyobb szükség, azon népnél, melynek parasztja is született lovag, él hal a sarkantuért, s még rablónak is nem kapzsi kincsszomjából lesz, hanem hogy gavallér lehessen, s szórhassa a pénzt, aztán, ha ur volt Debreczentől Hortobágyig — oly önérzettel lép az akasz-

tófa alá, mint valamely nagyszerű fejedelmi — chevalier sans peur et sans reproche“.

Nagy feszesség, aristocraticus puffaszkodás uralg nálunk még a közép rendben is, chinézer kasztszellem egész bohózszerű nevetségig még a csizmadia Sas Istvánok osztályában is. E tekintetben a példa határoz és reformálhat csak, hírlapok s röpiratok fény frázisrakétái haszontalanul pattognak el. A példát pedig e tekintetben a legfőbb rend adhatja, mint a mely az utánzott jó hangnak világ kezdetétől világ végeig eredeti forrása marad.

Mennyi pártgyüölködés támad és mérgiül el a nemzetre nézve károsan — eme bastille-konok, ódon aristocrataság mumia rejtő katakombáinak bűdös, fojtó légköréből!

Rettegve kell gondolnunk mindenre, hisz mi sem lehetlen, például ha akár a francia akár a lengyel népdramai jeleneteket nálunk a reactio színre hozni akarná valamikor; ha egy újabb, alulról induló, féktelen népmozgalom az oktalan, félrevezetett s boszús csöcselék kezébe adná szórványosan pillanatnyira is a hatalmat. Nem félek ugyan attól, hogy a józan s nemes magyar nép többsége oly fenevadságra ragadtatnék, mint a párizsi a mult század végén, de ha csak egy töredék, a salakrész vetemülne is el, ez is mennyire gyöngíthetné az egész nemzettest harmonias működését.

Ügyekezzenek aristocratiánk minél kedveltebbé, a

bálványoztatásig népszerűvé lenni polgári elvek vallása és mailag humanus viselet által. Vegye ki a democrat elv zászlóját azon hir és dicskapzsi, lelkiismeretlen s csak saját emelkedésükre számító, s önzésüknek mindent feláldozó Szicziniusok kezéből, kik annak idején száműzhetnék a nemes Coriolánt

Mert a servilismus a milyen vakon engedelmes alázatos a normalis állapotban, — ugyan olyan vagy még nagyobb mértékben nemtelenül vérengző s bosszútálló is a féktelenség napjaiban. Mert hogy minden oly hazában nagy a servilismus, — a hol nagy az aristocrata uralom — az olyan bizonyos, mint hogy a hol nap van, ott árnyéknak is kell lenni. Példa Franciaország. Milyen földön csúszó mászóbálványimadás környezte XV Lajost és főnemességét. Tudjuk mi lett a következése Milyen mérges hangon fakad ki gyakran lapirodalmunkban a méltó boszankodás aristocratiánk mivel sem igazolható konok dölyfe, sértő elzárkozódása, bokros iszonykodása ellen a többi osztálytól. Ez a mérges hang fáj nekem, s még aggaszt is de nem palástolgathatom, mert — hogy többet ne mondjak — utálam azt a kártékony és gyáva eljárást, mely nem a hiba gyökeres kiirtásával, hanem annak legyezgetésével akarja a bajt elhárítani Az a viszony, melyben társadalmi téren aristocratiánk a középrendi értelmiséggel áll, az a magaviselet, életmód, hang, mely e két rendben s ezek egymással érintkezésében uralkodik, a jelenleg már nálunk is tele

torokkal hirdetett új eszmék mellett olyan csodaszörnyeszerű képtelenség, melyhez hasonló a művelődés történetében alig található és a mely hogy a fő — vagy az alsóbb rendre nézve megalázóbb s nevetesebb é? — bajos volna elhatározni. Az alsóbb rend oly servilis, hogy a legjelentéktelenebb czélú egyesület — minő például egy kártyakaszinó, vulgo „pipatorium“ azt hiszi, nem állhat fenn, ha csak bár egy ütöttkopott mágnást nem foghat elnökiül, a ki aztán mit se törődik az egésszel; megtartván ünnepelesen bevonulási kegyes beszédét, melyben magát a világ legszélsőbb democratájának mutatja be, azután elhanyagolja igazgatói kötelességét, az egyesület pang, de azért boldog, mert hiszen olykor a méltóságos elnök úr esztendőben egyszer, Jézus neve napján, esős időben, megalázza magát hivei közé és ott kiki egy egy leereszkedő mosolyában, kézszorításában részeseülhet. Vajjon melyik rend itt a nagyobb hibás? A servilisek vagy a basáké? Annyi való hogy mindegyik az. A szellemi fensőbbségénél fogva önzérzetteljesebb, és azért nem servilis egyén, ha semmi egyéb rangezime, csupán elősmert műveltsége s fedhetlen jelleme ajánlják — többnyire magára hagyatva, minden körből kizárva van, mert bejuthat ugyan a fensőbbek körébe, de oly bánásmód, s elmondhatjuk sértőn udvariatlan fogadtatás, és részérőli oly hizelgő, csúszó mászó szerep árán, melyre nem is talentom, de csak az európai művelődés színvonalán álló férfias

jellem soha nem alacsonyulhat. Versenyezni kellene a hizelgő udvari bohócczal a hatalmas, hiű s műveletlen kényúr mulattatásában; résztvenni minden okatlan nagyúri „jux“ megtapsolásában, föltétlen helyeselni a „Moecenas“ politikai és politikátlan nézeteit, soha ellen nem mondani, szóval: valósággal udvarolni a a nagylelkű urnak, a ki nem lehet oly lealázólag figyelmetlen, hogy a közvélemény durvának, neveletlennek, parasztnak bélyegezze — ellenben, az illető honoratior, habár különben egy Göthe szellemét vélnék is benne rejleni, a szokott serviliskedő viselet elmulasztásaért neveletlennek, salonképtelennek kiáltatik ki.

Mindenütt a felfordított, a tótágast álló viszony, s in ultima analysi — mindig a selejtes közvéleményben gyökerező indokkal.

Sokszor emelkedik a panasz, hogy nálunk az író nem részesül azon tiszteletben, még a vagyonosabb compossessor előtt sem, mint például a francia császári udvarnál. Azonban ez rágalom.

Az irodalom üzérszellemű, nyegle, számító szerencsevadászai, a személyesült üresfejűség önérettelen, de annál hiűbb s haszonlesőbb tagjai — holott ezek másutt megvettettének — együtt champagnereznek s versenyt gavallérkodnak az olymp uraival; csak a komolyabb ügyekezetű, mélyebben tanulmányozó valódi tehetségek s tudósok — ezek olyan büszkék, nehézkesek, hogy nem keresik a főuri körök kegyeit, s még azt várnák, — hogy mahomet a hegyhöz —

ők a méltóságosok közeledjenek az unalmas tudomány lenézett képviselőihöz, a kik sem betanult modorosan udvarolni, sem champagnerezni, futtattni, juxozni, bal-kézzel enni, s még csak orrukon át s szájfintorítva kényesen nyafogni, szóval a bontont föltétlen s majomilag követni semmiben és semmi áron sem akarják Az igaz, hogy Eugenia esászárné, a rajongó pápista, megakarta látogatni a francia democraták legbüszkébbikét s a papismus egyik leghatározottabb ellenségét, a kopott kabátos ploletárköltőt, Berangert, — no de az Franciaországban történt, a hol a szellemdússág mindent pótol, de a szellemet nem pótolja semmi.

Az írók osztálya (mert ha kizárólagos keresetté, életpályává lett, méltán „osztály“ — nak nevezhető) utóbbi időben nagy erkölcsi fajulásnak indult, ez való, de ez nem kifogás, mert e megkülönböztetésre nincs szükség. Író, nem író mindegy, — az értelmiség s az erkölcsiség az, mely egyenjogot, sőt elsőséget követel a társadalomban minden egyéb kiváltság fölött. De a mi közép és főnemesi aristocratiánk épen az értelmiség vezető szellemeivel nem tud érintkezni, sőt iszonyodik tőlök, mert megszokta csupán a rang és vagyon, de nem a szellem felsőbbségét elősmerni.

A democratáság elvét majd mindegyik ajkán hordja, de hogy aztán gyakorlatban hogyan alkalmazza, példázza azon körülmény, hogy egyik bálványozásig népszerű és magát szabadelvűnek, tehát de

mocratának valló mágnásunk jeles tehetségii titkárát — füttyel szokta beszólítani, míg vizsláját legalább nevéen szólitotta

A közeledésnek e részben okvetlen felülről kell történni. A rang és vagyon aristocratái keressék föl és válasszák ki maguk az értelmiség, erkölcsiség aristocratáit, és azokat tüntessék ki; az iróság renomme — jának bitor felhasználásával hozzájuk dörgölöző parasyta lényeket pedig vessék meg, — mert az ilyenét környezettel való fitogatás, másrészt a hivatkozás ezek erkölcsi és szellemi gyárlóságaira — nem menti ki a jobbak, nemesbek vétkes ignorálását, és csak arra mutat, hogy náluk a szellemi művelődés még nem belső szükség, az irántai vágy nem komoly akarat, csak inkább szenvelgés; hogy ne mondjuk a párizsi bonton napiparancsának kénytelen, kolletlen teljesítése, divatmajmolása.

Ez utóbbi vád — mely szerint a tudományos művelődés a magasb szellemi műélv — nem belső szükség, hanem legjobb esetben a nemzetiséghezi ragaszkodásból származó hazafiság önzőbb s közönsegebb neme — e vád nem csupán a fő, de még inkább a vagyonosb középnemességre alkalmazható. A legnagyobb résznek ugynevezett irodalom pártolása „a terhes 12 év alatt“ legalább is három negyedrészen — tüntetés, politikai manöver, visszahatás a nemzetiség elnyomására czélzó törekvések ellen. Ez oly bizonyos, a mint való, hogy a mint

october 20 óta e nemzetiség elnyomási politika tági-
tott egy kissé — imé, azóta az irodalom pártolása job-
badán a journalisticára, az irodalmi értéken kívül
álló bohóczlapokra szoritkozik, a mi már mai napság
inkább butornak; játékszernek nevezhető; — a valódi
művelődést előmozdító könyvirodalom újra pangásnak
indult.

Hazánk ötvenkét megyéjében, a több mint öt ezer
négyyszög mértföldön, lehet legalább is ötvenezer kis-
bortokos 500—1000 holdig terjedő birtokkal. És pedig
e birtokos többnyire mind magyar — vajmi csekély
kivétellel — hiszen köztudomásu és nagyfontosságu,
hogy a birtok ott is, ahol a népség tiszta oláh, vagy
tót, mindenütt magyar kézbe jutott, s ha idegen kapta
is, az amint nemessé, egyszersmind magyarrá lett. E
kisbirtokosok főnnebbi számába veendők — mert csak
igy üt az ki — ama gazdasági felügyelő — tiszttar-
tóféle mindenhatók, a kiknek gyakran több jövedel-
mük, mint egy ezer holdas birtokosnak. És ezek
közt néhány száz főür, ugynevezett nagybirtokos 10—15
ezer holddal. Lássuk; hogy mint jár el e hatalmas
osztály az irodalompártolással.

Mintegy száz — ad minimum 50 főür — igen
egyszerűen, mondhatni génialis könnyűséggel s egy-
szersmint grand seigneuri nagylelkűséggel esik tul ez
irodalompártolási kötelességen. Megparancsolja titká-
rának vagy komornokának, miszerint egy könyváru-
sának tegye kedves kötelességévé, hogy az minden —

mond: minden e hazában magyar nyelven megjelenő könyvet hozzá beküldjön, legyen az jó vagy rossz, mindegy. Azonkívül fizessen elő minden lapra, folyóiratra, a mi e hazában magyar nyelven megjelen, s ha épen valami szerfölött híres, nevezetes könyv tűnik föl, vagy valami „jux“ avagy botrány adja elő magát a lapokban, azt mutassa meg, egyébaránt az egész papirhalmot elhasználhatja a konyhában, a vadász tarisznya számára, vagy a kártyaasztalhoz fidibusznak.

A közép földbirtokos közt a legtöbb az, ki előfizet egy politikai és egy „bolond“ lapra, azután ha jön hozzá valaki egy előfizetési ívvel, azt hiszi, hogy ő most kitünő hazafiui jótékony tettet követett el, a nélkül, hogy tudná, vagy csak bár érdekelné, vajjon a munka, melyre előfizetett, kitünő é vagy nem, és azután is ha megkapta, akár jó az, akár nem, föl-váगतlan hever darabig a tékában, míg végre valamerre — elkallódik. Néha meg tagadja az előfizetést, mert az illető nem híres író műve, vagy mert igen jeles levén, a gyűjtő nem tartja szükségesnek hosszas szónoklattal lépni föl, vagy az illető kiadó is — a mű jelességében bizva — nem tesz hathatós intézkedéseket. Így esik meg aztán, hogy a legüresebb, haszontalan munkák egész özöne önti el az országot, s a dudva, paraj fölveri az irodalom kertjét, melyet irtani volna kötelesség, lehetlenné tenni, a helyett, hogy még növeljék tápláló részvét álbal.

Csiribiri Ferkó, Tulipiros Matyi kiadnak egy egy

kötet olyan verseményt, mely nem egyéb, mint nem csupán a költészet, de még a józan ész törvényeivel is ellenkező képtelenségek halmaza, lázasztó szokötési hibákkal, még lázasztóbb ortographiával. Hanem a szerzők a „Komlóban“ bor és zene mellett pastásul megnyertek egy két ujdondászt, a ki kacskaringós frázisokban ajánlja műveiket. Aztán előfizetési felhívást adnak ki, melyben elő van adva, hogy a policzaj már kétszer foglalta le még az előfizetési felhívást is, és még egyre „Damoceles kardja“ függ a szerzők feje fölött azután a szerzők minden iskola és korcsmapajtása elláttatik egy csomó ilyen ivvel, s szétküldetnek a vidékre, apostolkodni illetőleg frázisrivolverek segélyével összeterelni egy pár száz előfizetőt. És ez eljárás — ut akárhány figura docet — sikerül, de hogy is ne? mikor a magyar nagy középosztálynak még valószínűleg nagyobb része nem bír önálló itélettel aziránt, mit kelljen pártolnia, és mit nem? hogy nem minden jó a mi nyomtatva van, sőt van számos olyan vállalat, s olyan idétlen nyomtatvány, melyet midőn pártol, valóságos hazafiui bünt követ el. Mert a rosszát elősegíteni nagyobb vétek, mint nem pártolni a jót!

A hirlapok eddig elég lelkisméretlenek, hogy e bajon segíteni nem tartják szigorú kötelességeiknek. A melyik abban nem hibás is, hogy pajtáskodásból ajánlja a legabszurdumabb munkát, — legalább annyira indolens, hogy nem is lép föl ellene, a közönséget

felvilágosítandó. Csak mióta ezeket írom is, valamennyi lap mepemlít, s magasztal tudja ég hány olyan silányságot, a minőnek megjelenése más irodalomban — lehetetlen, mert dicsőség helyett kinevetés: anyagi haszon helyett kész veszteség rettent el tőle az illetőt. De mikor más lapok, — még pedig lelkes hazafiak s honleányok által pártolt — lapok élnek és uralkodnak, olyanok, melyeknek szerkesztői még helyesírással sem, annál kevésbé bírnak helyes ítéllettel művészeti s társadalmi dolgok megítélésében, hanem mintegy ösztönszerű önérdekből, az üreset, a silányt, a félszeget vélik, s terjesztik, s a „similis simili gaudet“ szabálya szerint — bandába szövetkeznek, bottal, tenyérrel (üres) pisztollyal és (fa) karddal a jobbak csekély száma ellen, érezvén, hogy egyenként gyöngék, csak tömegben — mint „sok lúd“ — képesek ideig óráig fenntartani nyegle, fattyú uralmukat.

Ha egy ilyen bandabelinek valamely epekaró léhaságát szemére lobbantja egy önálló, semmi bandához nem tartozó ember, a kiben az igazságszeretetnek még egy kis szikrája lobog, — azt ez összeesküdt banda úton útfélen, vagy saját lakában, tömegesen, anyagi erővel megrohanja, s vagy tetteleg vagy erkölcsileg annyira bántalmazza, hogy az illetőnek nem marad egyéb választása, mint — magát — vagy — a támadó hadat lepisztolyozni. Mely két eret egyaránt erős adag levén a mostani nemzedék javának is, rendesen

egy harmadik történik, t. i. hogy az illető a közvélemény előtt veszve van.

Arról már aztán nincs kérdés, kinek van igaza, és erről a polemia már fölösleges; „a ki bírja, az marja“ — és ez elvet a közvélemény nem bélyegzi meg, a minthogy pár eset a lefolyt évben világos tényekkel bizonyítja ezt, mely esetek elég ösmerttek, semhogy elmondani szükség legyen.

Sokan azt hiszik, hogy ahhoz, miszerint nálunk az irodalom minden szakmájára jusson kellő számú pártoló közönség — kevesen vagyunk. Könnyű a 40—50 millio németnek, angolnak, francziának! Mondják sokan. Én is azt mondom.

De épen azért, mert aggasztólag kevesen vagyunk, szükség, hogy minél kevesebb olvasó vezettessék félre, és annak minél kevesebb filélére vesszen kárba teljesen haszontalan, sőt kártékony, józanészficzamító művek terjedése által. Már pedig számados összeállítás nélkül is, csak futólagos áttekintéssel, meglehet határozni, hogy az utóbbi évtized alatt aránytalanul nagyobb összeg pénz adott ki a „hazafi“ zsebekből haszontalanabb munkákra, mint a hasznosokra — sőt a teljesen rossz, határozottan absurdum nyomtatványok is oly részvétnek örvendettek, hogy azok árának csak huszad része is a „Budapesti Szemle“ biztos alapítványaul szolgálhatna. Hiszen kell é egyéb bizonyíték művelődési irányunk megjelölésére, s hajlamaink jellemzésére, mint hogy

a „Figyelőnek ma is 400 a „Budapesti szemlének tán szintén annyi; míg ellenben a bohóc lapoknak együttvéve tizezernyi az előfizetőjük?

És még mai nap sincs egyetlen magyar „világtörténetünk“ — (Cantu Caesaré nem számítható be, mint a mely nem egyetemes közönségé, csak inkább kaszté) — Shakespearenek Petőfi által fordított „Coriolanus —“ a az antiquarius boltokba jutott, ahol 10 ó krajezáron árulták ezelőtt pár évvel, s még ma is van belőle, holott ezelőtt 15 esztendővel jelent meg alig 600 példányban. Már pedig abban a legutolsó „ivodalmi“ szaklap sem hibás, hogy ne regélje untalan, miszerint Shakespeare a minden költők királya, hogy a történettudomány minden tudományok közt a legtanulságosabb, s a magyarnak, mint politikai szerepre áhítónak, legszükségesebb; hanem azért a részvét, mellyel a magyar közönség Shakespearet színházban és irodalomban, s általában a legelemibb tudományokat fogadja — valóságos satira, szemben a mohósággal, mellyel mindén élcz és adomáskönyvet, kalendáriumot felkarol, melynek boriték lapján egy egy röhögő pofa és minél bolondabb czim az ellenállhatlan hívó madár! . . . Mindig, akarhányszor is csak ama refrain-höz érünk, mely szerint csakugyan

„nem kell pide tudomány,
csak jó bor és szép leány!

Bár ne kellene! De nagyon is kell, mert épen itt nálunk, a kik a kelet civilisatorai lenni aka-

runk, a tudomány mindent pótolna, de a tudományt nem pótolja semmi!

Némelyek arra hivatkoznak, hogy iszen — még is van egy vállalat, mely nem tartalmatlan, — a „Vas. Ujs.“ — s ennek 7—8 ezer előfizetője akadt, a mi talán nem épen kétségbeejtő arány. Ám hát bizonyítsunk számokkal; a német „Gartenlaube“ czimű hason tartalmú s irányú lapnak 120. 000 mond százhuszezer előfizetője van, ezenkívül a „Familienblätter“ nyolcvanezer, a „Bazar“ hetvenezer sat. előfizetővel bírnak, és így lefelé fokozatosan. A ki előtt e roppant összegek mesésnek tetszenek, annak számára megjegyezzük, hogy csak a „Bazarra“ egy pesti könyvtárúsnál (Hartleben) négyszázan felül előfizetnek, hozzágondolva a többi könyvtárúsnali megrendelést, egy német divatlapnak magában Pestben nagyobb számú előfizetője van, mint összevéve minden magyar divatlapnak!

És ez most 1862 ben történik, a magyar divat általános elterjedése mellett! Miért s honnan van ez? Mert a német ajkú elemnek nélkülözhetlen lelki szűkség — szellemének mindennapi kenyere az olvasmány, míg ellenben a magyar elemnek tehetsége ugyan tán nagyobb, de hajlandósága aránytalanul kevesb van a tanulásra.

A fönnebbi adathoz még az is veendő, hogy Németország egyszersmind az angol s francia irodalomból is roppant mennyiséget fogyaszt, s a „Revue des deux

mondes“ Revue Contemporaines“ tiz — husz ezer előfizetői közt legalább is ötödresz német van.

Már mostan tekintetbe véve, hogy a német ötszörte nagyobb számú a magyarnál (mert mai nap 10 millió magyar ajkút bátran számításba vehetiink) — milyen arány üt ki ránk nézvé? Vajjon tovább is nagyra legyünk e a „Vas. Ujs“ 7—8 ezer előfizetőjével?

Ime itt a Kisfaludi társaság. Évenkint 4 forintért ad világirodalmi színvonalon álló remek műveket, részint eredetit, részint fordítást. Itt már teljes biztosíték van a könyvek biztos kiállítása és valódi belértéke iránt. Nincs kigondolható kifogás, melyet a művelt magyar, szegény és gazdag, mentsegül hozhatna föl, ha e vállalatra elő nem fizet. Talán hogy nem mindig eredetit ad? Akkor hibázná el feladatát, ha kiadna absolut becs nélküli eredeti művet. Bár fordittassa le Shakespeare, Dantet, Miltont s t. és magyar munkát csak absolut értékűt adjon, mert így marad fönn tekintélye. Hiszen ha kiad középszerűt, másodrendűt, akkor épen azt mondják rá, hogy ebben nincs biztosíték a silányság ellen.

És van e társaságnak mintegy 1300 pártolója! négy forint előfizetéssel, melyért a legkiválógatottabb szépirodalmi remekműveket kapja évi hatvan nyomott ivnyi illetményben! Tehát még nem is oly ijesztőn komoly tudományos — de tanulságosan mulattató tartalom, regények, drámák és versek, s még is a kerek hazában csak 1300 előfizető, mig ellenben helmi

„Kriváni trombita“ „Alföldi kiirt“ féle frázisokádó verselményfüzetek két három ezer vevőre találnak!

Ha a német irodalomban is jelen meg egy tizedrészes silány mű, azt ama nagy (számú) nemzet öconomiája meg sem érzi. De nálunk ugyan csak meg kell fontolni, mit veszünk meg, mit nemimert a rosznak vetett táplálékkal a sinlődő jónak szájából vesszük el a kenyeret.

Sokan azzal mentegetőznek, hogy — tömérdek új intézményre kell adakozniok. Academiaház, museum, színház stb. Ez mind mulhatlan szükséges, és gazdag gyümölcsöt terem, aztán a mienk marad, állandó értékű kincs, erre nem sajnálhatja pénzét a hazafi. De a mi idétlen, elhamarkodott, s füstbe menő tervre adatik össze, az már aztán megint olyanforma érzést szül, mintha egy rosz helyett jó fogát huzzák ki az embernek tévedésből. Ilyen időszerűtlen, mi több — mindeddig politikai helyzetünkben elgördíthetlen akadályra találó, kivihetlennek bizonyuló törekvés az, mely már már minden megyében egy egy szobor állításának tervében nyilvánul. Az örökös öndicsőítés, ámitó hizelgés tömjénétől felfuvódott, elvakult rész mire sem lelkesedik mai nap könnyebben, mintha a világ legnagyobb nemzetének pompaczikkeiveli versenyzésre szólittatik. Inops potentem . . . ! Épen úgy, mint midőn a kis compossessor tul akar tenni fényűzésben a nagy uradalmak birtokosán. Ez előtt pár évtizeddel okulhatánk már a „Mátyás király“ emlék-

tervének meghiusultán. Mert mindenekelőtt: míg a jelennél hasonlithatlanul kedvezőbb politikai viszonyok közt nem leszünk, addig legnépszerűbb nagy embe-
reink számára nyilvános, országos emlékszobor eme-
lésének lehetősége legalább is — bizonytalan. A jó-
zseftéren van egy talap; a meddig arra, és valószínűleg
több más rokon tárgyéra nem jön szobor, addig
no de lássuk a dolgot politikai, gazdasági és művé-
szeti szempontból.

Legnagyobb veszedelmünk, ha elfeledkeznénk ar-
ról, hogy nem vagyunk önállóak. Mindig sajnón, égetőn
kell éreznünk alárendelt helyzetünknek, kiskorúságunk-
nak szégyenét; öntudatával birni szegénységünknek, mert
igy annál nagyobb lesz az önállás és becsület — a
szabadság és dicsőség iránti vágyódásunk.

A szobrok a dicsőség jelképei; a szobrok a nem-
zetek dicsőségérzetének nyilvánulásai — és rendszeren
azon korszakban állítatnak, melyekben az illető népek
a gazdagság, hatalom és dicsőség legmagasb fokára
jutottak el. Nem piritólag neveléses, égető satira
e az, hogy muzeumunk kertjében a dicsőség luxus
cikkei a Berzsényi Kisfaludy szobrok pompáznak, (az
az, hogy pompáznának, ha szobrász helyett nem faze-
kas alkotta volna őket) — azon nemzeti muzeum
kertjében, melynek kerítése még nagyobb részben —
hogyan is mondjuk csak? — emberi „hulladék“ból
áll!? és belül még állványok sincsenek, hova a
tárgyakat elrendezhessék? . . . Tehát megint kalácsot

messünk, mielőtt kenyeret szereztünk? . . . Tartsuk meg mindenben a megfelelő arányokat, ne akarjuk ott kezdeni, ahol jórészt végeznünk kell. Előbb a szükségest, azután a hasznost, végre a kellemest.

Minden luxusczikknek egyetlen s első főkelléke a szépség. Minden, a minék egyéb a rendeltetése, p. o. erő, bátorság, ügyesség stb. lehet rút, a nélkül, hogy szerfölött szembetűnő, undorító volna. De ha rút az, a mi szép akart lenni mindenek előtt s minden áron, az már aztán kiállhatlan az olyan előtt, a kinek a szépről kellő fogalma van. Nem hiszem, hogy komikai hatás lett volna a célja azoknak, a kik a muzeumi, színházi, füredi szobrokat állították, de valósággal komikai hatást értek el a műértő szemében, a miből ugyan ide haza kifejezhetlenül kevés van, de hiszen a honlívőnek, a hazafinak, meg ha műértő is, a kegyelet segít elnyomni a nevetést; de az idegen utas többnyire szépműértő is, mert hazájában a nagy remekek után legalább nagyjából szabályzott fogalmat szerze magának.

Vagy tán azért állítsunk minden megyében szobrokat, hogy képezzük a hazai szobrászatot? Hiszen ha születik egy magyar szobrásztehetség, az nem itt-hon, de külföldön, valahol Romában fogja magát kiképezhetni. És már egy ily határozott szobrászlángésznek aztán majd adjunk segedelmet, és ne hagyjuk elveszni, mint Ferenczyt, mert ez által mozdítjuk elő a képző művészet e legmagasb ágának nemzeti alakban

megszülemelését. És egy magyar Canova nagyobb dicsőségtünkre és hasznunkra válnék, mint száz meg száz ezrekbe, milliókba kerülő Katona és Berzsenyi szobrok, melyek dicsőség helyett nevetséget, s a szép fogalmának tisztázása helyett abban csak zavart idéznek elő.

De mindezeknél is főbb szempont a — szegénység, melyben sinlünk, és a melyet, mint egy bölcs népmondásunk tartja: nem lehet tagadni. A mink van, nem a miénk! Legalább még nem az! ne feledjük ezt!

Ne nyujtozzunk tovább, mint a takaró ér, ne eröködjünk fényüzési czikkeken versenygni a nálunknál háromszorta dús gazdagabb népekkel. Ne feledjük egy perczig is, hogy nem vagyunk önmagunk urai, hogy nem lehetünk dicsők, míg önmagunké nem vagyunk, és ne adjuk mindenütt annak jelét, hogy nem tudjuk, miszerint nem vagyunk dicső létben.

Legyünk már egyszer komolyak, ne ámítsuk, ne ámíttassuk magunkat, s kezdjük legalább azon, hogy ne bocsássuk meg magunknak, — mi több ne szépsítsük a könnyelműséget. Ne legyünk ábrándozó, képzelgő, érzelmes poéták a politikában, de legyünk számítók, s a kevesebb, de kivihető czélok mellett rendületlen szilárdok.

Csak nem rég a hatalmas Angliában az amerikai bevándorlt Peabody száz ezreket ígért Albert herczeg emlékére, ha ez nem sajátlagos műemlék, de egy jó-

tékony intézetben állittatik föl. De a nagyúri hiúság győzött; Albertnek granit szobra lesz, s Peabody — százezeivel egy szegény gyámházat állít, mely kétségkívül maradandóbb s jótékonyabb emléke lesz ez okos és nemes amerikai nevének, mint a pusztá gazdagság s szerencse adta rangot dicsőíteni akaró szobormű.

Kövessék szegény vidéki városkánk Peabody nemes és bölcs példáját; állítsanak a kegyelt nagyok emlékére, azok nevére keresztelt ovodákat, növeldéket, vivodákat, lovardákat, népszínházakat, népiskolákat; alapítsanak ösztöndíjakat az ipar és művészet emelésére, és mindenek előtt — kövezzék ki legalább utcáikat, melyekre majd később boldogabb időkben, a díszműveket állithassák. A Kisfaludytársaság szobor emléke Kisfaludinak és maradandóbb, mint a muzeumkerti kontármű. Ha pedig nem tudnának vidéki városaink valami czélszerűbbet kigondolni, szükséges és hasznos intézményt egy poros és sáros téreiket ellentétével gunyoló művészeti fényczikknél, — akkor nem az illető nagy szellemnek, de saját szellemszegénységüknek állítanának maradandó emléket.

A haza fővárosára nézve e tekintetben kissé engedékenyebb szempontot alkalmazhatunk. Mig minden mű és luxuscikk a kis városban annyi, mint elásott kincs — az ország középpontján, egy helyen összehalmozva, mint az experimentatio műszerei a főiskolákban — legalább is szellemi kamatot hozhat az egész-

nek, mert csak itt használhatja azt az egész. A fővárosok mai napság — Mekkái az illető országoknak, ahol mindenki megfordul legalább egyszer életében. Itt már helye van a szépnék, mert ez az ország valódi tükre, ebben látja meg a nemzet a maga szépségét, nagyságát. Bár az esztergomi basilica is itt volna Azonban még itt is rengeteg sok szükséges, hasznos teendő van előbbvaló a — szépnél. Az emlék annyi sok jelesünknek — ha Istenünk megsegít nemsokára, — talán pár év múlva sem lesz késő! Ha most állítnánk emléket Mátyás királyunknak, persze Budán, és pedig ott kellene állítani, ahol az — propter coertum quoniam — mostanában és még tudja meddig teljes phisikai lehetetlenség. De ne háborgassuk legnagyobb királyunk dicsőseges szent emléket . . .! Az egészben csak az megnyugtató, hogy ha már a jelen napokban is emlékszobrok állítására vállalkozni merünk, egy szobor legalább, az első nagyobbszerű, valóban azon ember emlékére lesz állítva, ki az utóbbi századnak csakugyan legnagyobb magyarja volt . . . és eszerint a jelen körülmények közt, épen azé az első kegyeletmű, a kinek — tán két három század óta, legtöbb hálával tartozik a nemzet, mert Mohács óta minden nevezetességeink közt maradandó eredményt, messze jövőre kiható és kiszámíthatlan sikert csak ez egy nagyság képes felmutatni Ez emlék figyelmeztesse untalan a nemzetet, hogy az volt a helyes irány, melyet e nagy

magyar kijelölt, tudnillik: a biztos haladás az anyagi és szellemi művelődés terén, mint valami Memnon szobor zengje fülünkbe az általa hirdetett anyagi jólét elvét, s annak eszközei a munkás ipar, szorgalom, takarékoság, élénk üzlet stb. üdvözítő jeligeit . . .!

Mindezen közintézmények ápolása sokb akérül a fő és középnemesi osztálynak, s az már való, hogy e két rend aránylag eléggé meg van terhelve. De mért? mert a gazdag polgári osztály nagy része, az iparosok, kereskedők és üzérek többnyire német származásu, s részben még németajku eleme milliomos szüz erszényével nem adózik a közczélokra. És miért nem, talán mert nem elég művelt, hogy felfogja, s nem elég hazafi hogy érezze a közintézmények czéljának szentségét? Ezt épen nem mondhatnók. Ez emberek elég műveltek, sőt szerintem mailagosabb, korszerűbb; mertvalódi polgáros humanus, amellet hogy gyakorlatibb műveltséggel birnak ama száz pálczás szolgabirófajnál, mely hogy még nem veszett ki, a legutóbbi alkotmányos mozgalom elég számos szomorú példában mutatta meg. És ez emberek hazafiak is — tudnának lenni, csak — olyanokul bekellene vennünk őket. De ha csak akkor látnak bennünket, vagy inasunkat, mikor egy egy aláírási ivet nyujtunk vagy küldünk át nekik, egyébkint „Drei Schritt vom Leib“ tartjuk őket magunktól — ez emberek épen humanitási érzelmeikben sértődnek meg, s legföllebb egy két garassal „abfertigolnak“ ott, ahol egy őszinte, meleg,

hazafias baráti viszony tiszta szívvvel adott százforintokat nyerne a közügyeknek.

E dologban sok ildomra van még szükségünk. A tárgyakat is jól kellene megválasztani. Például valamely irodalmi vállalattal oly hazafinak, a ki még magyarul nem tud, békét hagyhatunk. Hanem már például egy Széchenyiszobor, mely a város egyik legszebb ékeül szolgáland! Melyik pestbudai polgárházi ur nem adna erre, — mert van e köztük olyan, ki e nevet, sőt jelentőségét ne ösmerné? A budai népszínház, pedig ennek élvezéséhez nyelvtudás szükséges, jó részt budai német ajkú hazafiak áldozat készségéből támadt. És ha az a Molnár a legrosszabb színész volna, már nagyrabecsülöm magyarban oly üstökösritka élelmességét, erélyét, szívósságát, melynél fogva ez intézetet alapítani, és egy rettenetes téli évszakon át fenntartani képes volt. Hány helyen elutasították, leszidták, fenyegették, szinte kilökték — hanem azért ő nem tágitott, a hazáért nem csak dicsőséget, de ittamott egy kis kudarczot is zsebre-rakott, és most, az ő fáradozásai gyümölcseül, van a fővárosnak négy német színháza mellet valalára két — az igaz, hogy keserves — magyar színháza!

Nemhogy eizárkozzunk a gyáriparos, tisztességes üzér, s kalmár, tőzsér stb elemtől, de valósággal hazafias ildom parancsa nyomán — cajoleroznunk kell e pénzhatalmasságoknak. Föl kell őket keresnünk, minden alkalomhoz meghivnunk, s mindenütt éreztet-

nünk velük, hogy felfogjuk, s nagy rabecsüljük az ő fontosságukat a közügy első rendű tényezői között. Mert minél kedvezőtlenebbek a politikai és geographiai viszonyok; minél nyomasztóbbak az idők, annal nagyobb élelmességre, ildomra van szükségünk, sőt még a furfang sem válik szégyenére az oroszlánnak sem, lekötözött állapotában. A napi sajtónak volna feladata, mindezen korszerű üdvös elveket untalan pengetni. De a mi lapirodalmunkban csak a reactio, a rosszabb rész, a vastag nyegleség s önzés fejt ki nagyobb erélyt, míg a magukat radicalis, nemzeti szabadelvűnek nevező lapok eljárása eszébe juttattja az embernek a teherszállító henczlófogatokat a fehérvár — pesti országuton, melyek gépszerű, monoton lépéstepóban haladnak, az ülésben hanyattfekve alvó kocsissal, ki csak akkor ébred, midőn lovai a szokott etető kocsma udvarán megállanak. Engedelmes szélkakasai a közvélemény légáradásának, s oly hasonlók, mint egyik zsömlye a másikhoz. Kétfeladatban versenyeznek egymással: a külföldi politikára vonatkozó jövendőmondásban, s a corpus juris paragrafusainak tapogatásában, vagy mint ők nevezik, a törvényes alap“ betűinek elemzése és védelmezésében, és azután lelkesítnek a várásra, és várnak maguk is, a miben az a különös, hogy az amerikai szerkesztők példájára -- lapjaikat is meg nem szüntetik, hiszen ha nincs mit tenni, mire akkor aunyi-féle lap! a híreket úgy is mindannyi egy forrásból

hozza! Támadnak új lapok a nélkül, hogy külön irányt jelölnének ki, vagy valami korszerű eszmét irnának homlokukra; tehát — anélkül, hogy tudnák, mit akarnak; hanem a különbség az, hogy az egyiknek két ujjnyival nagyobb a papirosa, eggyel több a hasábjá, két három forinttal drágább vagy olcsóbb, s Emich vagy Heckenast helyett Wodianer a kiadója. Első gondja megszerezni Falkot, hogy neki is írjon, azaz hogy mondjon neki is minél szebb jövődöt — jó parthiet a nemzetnek, mintha eladó volna; különben nem praenumerál a hiszékeny közönség. És ha már új eszmével nem állanak is elő, legalább a szerkesztés ügyességében ügyekezzenek egymáson tultenni, — de nem, a magyar nemzeti élelmetlenséghez nekik is kell járulniok egy hatalmas bizonyítékkal, ama körülményben, hogy annyi hazai lap között egy német lap, a „Pesther Lloyd“ a legéletrevalóbb, mint a mely minden érdeket egy aránt képvisel, eredeti forrásokkal bír, s a híreket legelőbb adja, — míg magyar lapjaink a kereskedelem, ipar, mindennemű üzlet, szóval a realis tér mozzanatait elhanyagolva, meddő conjecturák s törvéncikkelyek elemezésébe merülve, mindannyi ugyanegy osztálynak látszik szerkesztve lenni, ollózáván egymás hireit s mellőzvéván az anyagi érdekeket, ugy, hogy az e téren előforduló tevékenység iránt magát érdeklő magyar ember is első forrásul a Lloydot nem mulasztja el megtekinteni, mert ujságot vél benne találni. Holott minden magyar politikai lap-

nak a Lloydénál kifejezhetlen ültöbb talentum áll rendelkezésére.

Igen ám, de hát azért lesz mai nap valaki íróvá, hogy, mint e század első felében, jobb legyen a tömegnél, s ne követelje a szüvvállas táblabiróság, kéjelmes ázsiai szenvtelenység nemzeti örökségéből az őt illető „oroszlan“ részt? . . . Bezzeg annál buzgóbb, erélyesebb s vakmerőbb a nyegle felületesség, a pajtáskodó érdek, az üres felfuvalkodottság, a fizetett reactio, — szóval: a mi nem jó?!

Hanem tán sok is egyszerre ennyi a keserüből, a esupamerő édessegtől megromolt magyar gyomornak?

Ha igen — ám legyen elégmára, bezárom e cikelyt mert Isten bocsássa meg bűnömet, — én nem találok jelenünkben annyi lelkesítőt, hogy az öröm és meglegedés vidám hurjait pengessem, de másrészt nemzeti önérzetem legalább is akkora, mint a mekkorával kell birnia szabadságképes nemzetnek. Tudniillik, én azután sovárgok, hogy — más idegen, sőt ellenséges nemzetek dicsérjenek bennünket, mert nem csak egyesre, de a nemzetre nézve is áll „propria laus sordet“. Jól tudom én, hogy az erkölcs, mely mint a lég a tartós rekkenőségben — a tétlenség hosszú korszakában rendesen nagy romlásnak indul, — tettek idején, a nagy napokban ismét megújul, s a harcok tüzéből, mint a szinarany, tisztán emelkedik ki. Hiszem, hogy a mint egy nagy cselekvési korszak áll be, nemzetem megállandja helyét, de félek, hogy csak úgy —

ha e korszak nem késik el, — akkor bámulatra fogja ragadni Európát. Ám ki tudja, meddig tard e korszak, melyben nagyot, rendkívülit nem; csak kösészszerüt, sok aprót, nem tömegben csak egyenkint lehet végrehajtani. És mig mi a nagy és rendkívüli után sóvárgunk, elhanyagoljuk a sok apróságot, — melyek alapul szolgálhatnak az ohajtott jövőnek? A praetor minima non curat példaszó ferde értelmezése kárt okozhat. Az angol elég nagy nemzet, de még tüt is ő készít legjobbat — a nagyság szörnyének a „Great Eastern — nek építője!“ —

IV.

Sokan csokálkoznak s el is szomorodnak azon visszaesésen, mely a forradalom utáni szelleméletünk terén mutatkozik. Még az irodalom sem szül semmi nagyobb egyetlen lángészt sem, holott e század második negyede hat-hat számra termette gombaként a sok szellemóriást. Pedig — vélik sokan, az irodalom az egyetlen működési tér, mely ha korlátolva bár, de elzárva nincs, itt hát most is egymást váltani kellene a korszakos lángelméknek — ha ugyan a nemzet géniusza hosszú fekvő betegségbe nem esett az 1848—9ⁱ mozgalom száz csatáján kapott halálos sebek következtében. De már én e szellemszegénység okait eléggé boszantóknak ugyan, de nem látom ennyire kétség-

beejtőnek. A nemzet geniusza most is oly gazdag lehet, mint máskor, tehetségek, lángelmék olyan számmal lehetnek, mint egyébkor — de hogy még a belletristica terén is oly türelem szakasztó egyhangúság, üresség, tartalmatlanság, szóval pangás uralkodik, annak oka éppen az, hogy minden oldalon, minden művelési ágban, anyagban és szellemben egyaránt megszünt a haladási mozgalom, amaz eleven, vidor, sokoldalú tevékenység, ama szikrakeltő surlódás, mely szárnyat ad az ihlettségnek, eszmét a képzeletnek, fogékonyt a tömegnek, s szüli a nagy embereket csomósámmra. Jelen századunk második negyede több nagy embert szült, vagy helyesebben, több nagy képességet hozott mozgásba, mint más két három egész század, mert a külön külön képességek bármi idegenek is lényegben egymástól; ugyszólván egymást lelkesítik, hasonlóan a zenekar hangszereihöz, melyek összhangzatos működésben, kevesebb művészi erővel kezelve is, mennyivel nagyobb hatásúak, mint magányosan, elárvultan kezelve. Az 1825 — 48^é időközben nagy élete volt nemzetünknek, olyan gyönyörű összhangzatos volt s általános haladásunk, hogy szinte érezhető volt melege az istenek mosolyának, melyet e ritka látomány fölötti örömiük csalt ajkaikra. Minden ember, kicsi, nagy, erjéhez aránylag látszott a közhaladás kerékének előre lendítéséhez járulni; mintegy vezényszóra egyszerre közül akarattal olyan lödületbe hozták azt, hogy bizony már már közel a tetőponton lehetnénk,

ha egy rettentő kátyu végett nem resteltünk volna egy kis kerülőt, és kitértünk volna ildomosan, meggondolván, hogy az eszeveszettség nem dicsőség, és hogy a legnagyobb hadvezérek nem ököllel, nem nyelvvel, de ésszel hódítottak világot — elég az hozzá: akkor a haladás minden terén élénk mozgalom keletkezett, a gazdaság, ipar, kereskedelem, közlekedés, művészet, tudomány, költészet s. a. t. mind versenygve működött saját fölemelésén, mindegyik birt fontosságának de egyszersmind elhanyagoltságának öntudatával, s a haladás szükségének meggyőződésével, mely szinte vérizasztó buzgalomra ösztönözte, és egyik a másik előmenetelén örült, egyik a másiknak nyújtotta a koszorút — és e sokoldalú működés üde tarkaságot, elevenséget adott a közéletnek, tárgyat a művészetnek, eszmét a költőnek; s így támadtak ugyanegy időben a legnagyobb szellemek a politika, gazdaszat, ipar, szép-irodalom művészet terén, míg most a közaléltságban a hosszú várakozásban maga az egyetlen művelődési ág, az irodalom is már már egymást majmoló üres szajkórimelők hiú kísérleteinek árjába merül, s tiz-tizenkét év alatt alig bukik fel egy valamire való tehetség . . . Mert — az európai általános műveltség nem olyan sinaiféle (chinezer) egyoldalúság, mely megelégszik azzal, hogy a porcellánt legremekebbül készíti, egyébb még érdemesb dolgokban pedig aztán a vademberekkel áll egy szintvonalon; az európai vagy is a valódi műveltség különféle elemek oly összhangzatos összege, hogy

ott bizonyos számu elemeknek bizonyos arányban és ütenyben mintegy vezényszóra kell megindulniok és összemüködniök; egyébként hasonló volna oly templomhoz, melyen terve nagyságához aránylag egyszerűre csak oly kevés ember dolgoznék, hogy mire az egész elkészülne, akkorra már meg egy fele régisége miatt mint porhanyó múmia összeomolna vagy épen kihalna már maga a nemzet, s a vallás, melynek számára készítették. —

Az 1848° forradalom előtt majd minden culturai ágnek felvult emelve zászlója, vagy legalább megpendítve eszméje, s bármi kevés volt is a tényleges haladás egyikegyiknél, de sok nagy vívmány volt már magában az, hogy mindannyi elhanyagoltságának öntudatára ébresztve, s haladásra buzdítva — szóval szönyegre hozva volt, s míg a házi kisasszony s gymnasiumi tanuló Petőfi egy újabb verséről beszélt, a realisabb irányu érett férfiú a gazdasági, s ipar-egylet közlekedési, kereskedelmi s egyéb anyagi érdekek eszméi által volt érdekelve s velök elfoglalva. Most azonban még csak nemis beszélünk egyéb teendőkrül, nem is tanakodunk annyit, hogy mint lehetne a fennforgó viszonyok sulya alatt is, ha tán az anyagi téren tettelegesen keveset is, de legalább annyit elérni, hogy a közvélemény s érzület a versírás és színjátzás monomaniájából fölébresztve — egyéb művelési ágak ropant fontosságára is figyelmetessé tétetnék, s ha valaki, mint például bizonyos Lenyel D. — egy jó la-

katot csinál, ez a hazai közművelődés terén valamivel több érdemnek tekintetnék, mint ha Csincsara Bumbum népszerű költőnk csillagverő bombasztokkal tömött idélen verseményt közöl, melyben a magyar nemzet netovább tökéletességére az a népkegyfogdosó frázis van képletül kiczifrázva, hogy minden bajunk onnan származik, mivelhogy derékségünkért maga a pukkadásig irigykedő istenség isellenségünkkevált!

Én is híve vagyok dicső örökünknek, az ő magyar alkotmányuk, az 1848ⁱ vívmányuknak s azt mondom: fordítsuk hasznunkra, ha lehet, de az ég szerelméért! még azon esetben is, ha a mennyei manna másodszor is szánkba hullana, még akkor is nagyon sok más egyéb újabb vívmány, saját erőnkéből szorgalmunkból kifejlővolna szükséges, hogy az európai műveltségben: mintegy külön nemzeti egyéniség — első rendű szerepet vigyünk — látha még e mennyei manna többé magától csupamerő isteni kegyből, nem fog tátott szánkba hullani, — hát akkor! vajjon olyan korban élünk e, mint például tespedésünk mult századában, midőn ha ugyan mi is henyéltünk, de henyélt mellettünk a dél, észak, s kelet is, melynek életerős szláv fajai most egymásután ébrednek a haladás az európai művelődés szükségének öntudatára; vajjon alkotmányunk palladiuma és önerőnk minden oldalú kifejtése nélkül, Isten csodája megment é benniünket a végenyészettől, a szomszédink műveltségébeni felolvasástól!

Talán a rövidlátó jóhiszeműség, a vak reménykedés, szemleirői álomlátás és poetai bombasztágyuzás fog bennünket a hinárból kimenteni? Milyen roppant hátramaradásban vagyunk 1849 óta! nemhogy megállapodtunk, de vlósággal hátramegyünk, s mint a megriasztott csiga, visszabújunk ázsiai ómagyarságunk tétlen, naptalan, altató otthonába. Előrántjuk őseink párducz kaczagányát, rozsdás sarkantyúit, s e kísértetes jelmezben akarjuk elleneinket elrettenteni, felejtven, hogy azok fölvilágosodottak, és mosolyognak mumuskodásunkon

De így van az, ha nincs vezérszellem, s a szegény fejetlen tömeg minden strategi terv nélkül maga ösztönére hagyva, különben dicséretes tettvágyát nem fekezhetve, kezdeményez, kísérel vakon, meggondolatlan, s esik kel, bukdácsol, egymást okolva, szidva tudatlan kalauzait, mert a régi közmondás szerint: ki bogár után indul, keringölőre jut.

Jegyezzük meg jól, ha a művelődéssel összeütközö eszközök által akarjuk nemzetiségünket fenn tartani, akkor azt épen megöljük, eltemetjük. A művelődés, még pedig versenytársainkénál gyorsabb művelődés egyedüli palladiuma nemzetiségünknek, a mire azonnal a legvilágosabb érvül mult századunk végének, és a jelen elejének történetéből idézhetünk czáfolhatlan tényelladéokban bizonyítékot.

Miért hanyagolta el nemzetiségünket nemcsak a külföldi, de a hazabeli idegen, sőt rettenetes emlékezés!

— még saját fajunk előkelőbb osztálya is, a mágnás és nemesi, a főntebb idézett korszakokban? Miért szégyenelte magát a paraszton kívül minden egyéb osztálybeli — magyarnak vallani?

Mert nemzetünk annyira elmaradt volt az európai művelődéstől, hogy bizony már nyilván gúny tárgya volt Európában, s közbeszédben, adomákban, vitákban — mondhatni — az európai sinaiság fogalmát képviselte. És ki volt ennek oka? Talán a német a muszka, vagy a török? Mindenek fölött maga a magyar! Sulyt helyezek arra is, hogy elősmerjük, miszerint magunk voltunk okai elaljasodásunknak, mert egyik legfőbb átkunk amaz önámítás, mely szerint hibáink okát mindig másban, magunkon kívül keressük, smai napság megint oda közeledünk, hogy a sanyarú politikai viszonyokra háritva mindent, ennek titulusa alatt vessük magunkat a „dolce far niente“ kéjelmes ernyője alá, elbusulni s elalunni a hazafájdalmat. És ki okozta, hogy végre fölcusúdvá száz esztendőszunyókálásunkból, a bennünk rejlő ős — mondhatni óriás erővel neki látván az önművelésnek, kevesb mint egy negyed század alatt oly színvonalra emelkedtünk, melyről már legalább szégyen nélkül tekinthetünk szét Európában, és — a hazában lakozó és bevándorolt idegen nemzetbeli, még a főfőcivilisator német is, mely előbb szégyenlett magyar lenni, egyszerre büszkén kezdette magát magyarnak vallani, és a rokonszenv annyira emelkedett, a művelődés, vonzó ereje

oly nagy lón, hogy öt millió helyett ma már tiz millió lélek vallja magát magyar hazafinak? ki okozta ezt, ki csinálta, talán a német, a muszka vagy a török? Mindenek fölött ismét s kizárólag maga a magyar! Vajjon tán nem tehetette volna előbb félszázaddal? Nem rajta mult csupán? Bizony senki máson! Mert nincs körülmény, nincs viszony, melyek közt egy életre való nemzet ki ne fejleszthetné szellemi képességeit, s a legközelebbi jelen kornak hatalmas anyagi tényezői pedig, a vasut és a sajtó, már lehetlenné is tesz oly elnyomást, mely egy életképes nemzetet, ha csakugyan életképes, megakasszon vagy visszavessen a haladó művelődés ösvényén.

Ebből világosan következik, hogy amint ismét megakadunk a művelődő haladás útján, nem várnak ám hátunk mögött a vezetett fajok, hanem elkerülnek és otthagynak a faképnél, és lesziünk ismét ott, sőt még odább, ahol voltunk a végveszély örvényszélén.

Pedig e veszély nem oly valószínűtlen, hogy a mélyebben látó hazafi aggodalmát komolyan föl ne költhetné.

Helyzetiünk idebenn, s viszonyunk a birodalom másik nagyobb feléhez — ránk nézve sokkal kedvezőtlenebb, mint valaha még legnagyobb süllyedésiünk idejében is.

Akkor nekünk volt alkotmányos önkormányzatunk, és az osztrák tartományoknak nem volt. Most megfordítva, azoknak van, (már olyan a milyen, ne-

kik elég) és nekünk nincs. És ha az igazat meg kell vallanunk, atractive erőnk nem annyira magasb kultúránkban, mint inkább szabadabb közéletünk előnyében s ama dícsfényben állott, melyet tulmerészen liberalis törekvéseink vontak töviskoszorús homlokaink körül. . . .

É ha igen, nem veszélyes e most e mai vizsás helyzet, mely szerint nemzetiségünk védelmére, hogy kinéletesen fejezzem ki magamat, az ősi üstök mögé rejteziünk s némileg összeittközésbe jövünk, akaratum ellen az ohajtott szabadelvűséggel, holott az idegen elem bizonytal csak előnyökért s illetőleg szabadságért vagy műveltségért szegődik nemzetiségünkhöz. . . .

Annál inkább kell most az általános műveltségre törekednünk, mintán előbbi nagy előnyünk, a meglehetősen szabad önkormányzat, egyelőre, s ki tudja, — meddig — kérdés alatt van.

Az általános műveltség alá tartozónak értjük mindazon dolgokat, melyek fejlődése időhöz, specialis politikai viszonyokhoz kötve nincs, mely ennél fogva soha semmikép akadályozva nem lehet, és a mely a nemzetekben rejő hajlam s képességnél fogva minden körülmények közt a lehető tökélyre vihető, aminthogy látjuk is, miszerint egyik nép a másiknál hasonló körülmények közt sokkal jobban művelte ki magát, merthogy a természettől arra több hajlamot, képességet nyert örökbé.

Ha azt szeretjük himni, hogy teli vagyunk szellemi s erkölcsi adománnyal, s legalább is tiszszerte küllömbnek tartjuk magunkat minden hazabeli idegen

fajnál, — miért, hogy e hitünket a gyakorlatban he nem bizonyítjuk, s miért, hogy nem jobbak utaink a magya mint a német lakta környékeken; miért, hogy gazdaságunk nem rendesebb, háztartásunk nem csinosabb, modorunk nem finomabb, kézműveink nem szabatosabbak, a közbátorság nem biztosabb, a birtokjog nem szentebb, az üzleti forgalom nem élénkebb, az ipar nem nagyobb — a magyar mint a hazain émet helységeken . . . ???

Ki vagy mi gátolja a magyar mester legényt, hogy vándorolni tovább menjen a szomszéd falunál, míg a német, ki bejár két-három országot, ha nem minden második, de legalább minden tizedik tanul annyit, hogy egy lépéssel előbbre viszi falujában mesteriségét, s a külföld legujabb találmányát, a kor legujabb vívmányát szülőföldje környékén meghonosítja. Ki vagy mi gátolja ebben a mi mesterlegényeinket?

Megint csak amaz incarnatus ázsiaiság, ama hajtathatlan álbüszkeség, ama hájas nehézkesség, melyet le kell vetnünk, mért épen oly czélszerűtlen, mint a középkori vasöltözet, mely a maga idején megjárta a nyil ellen, de már ma a könnyű fűрге chasseur golyója ellen meg nem véd, a mellett iszonyún hátrányos a csapatfejléséknél.

Mi gátolja öszes értelmiségi osztályunkat, hogy valami fölfedezéssel, valami újabb vívmánnyal akár társadalmi, tudományos vagy anyagi téren — megajándékozza az egyetemes emberiséget? Valóban nincs

egyetlen olyan általános értékű intézmény vagy találmány, melyért az emberiség a magyarnak volna köszönettel adósa, mely a nagy világban a magyar nevére emlékeztetne.

A német feltalálta a világot átalakító lőport, és a nyomdát; az angol a gőzt, a francia a finomabb társas műveltségben lőn mesterünk, az olasz a művészetben, s e fő dolgokon kívül mennyi előszámálatlan vívmánnyal dicsekedhetik mindegyike e nagy nemzeteknek a tudomány, ipar, gazdaság eröműtan, közlekedés, művészet s. a. t. mezején, melyek az ő nemzeti dicsőségeiket hirdetik, míg mi magyarok, Europa egyik legszebb pontján, az olasz és német szomszédságában semmivel, de semmivel sem járultunk az egyetemes emberiség általános előhaladásához — de sőt utóbbi időben még saját előhaladásunkban is aránylag az 1848 előtti évekhez megállapodtunk, vagy legalább a sebes koczogásból lassú lépésre csillapodtunk.

Mi lehet oka mindennek? Talán hajlam, képesség, hivatás hiánya? Ez nagyon szomorú, az az, hogy kétségbeesítő volna. Én kissé vigasztalóbb kútforrásban látom e bajok okát. Ugyanis: megtámadott nemzeti-ségünk kétségbeeső féltésében annyira belebűjünk magyarságunk földalatti bástyaiba, cifra szűrűnket úgy a fejünkre húzzuk, hogy az ember alig látszik a — magyartól. Szüntelen ama rögeszmével tépelődünk, hogy: no most egybe kivetkőztetnek bennünket

nemzetiségünk utolsó palládiumából, déczbundáink és czifra szüreinkekből! Így vagyunk alkotmányunk czikelyeivel is. Mint valami szent ereklyének egyegy fületlen gombját, noha tudjuk haszontalan, még sem adjuk drága pénzen, s inkább koplalunk mellette. De csitt, e tárgy mint a magas politika tárgya, egészen idegen az én jelen elmékedésem céljától, s különben is most egészen fölösleges annak érintése — paulo minora canemus.

Elég az hozzá, hogy hazánkban ugy az elnéletli mint a gyakorlati téren minden nem sajátlagosan magyar de általános érdekű dolog iránt nem csak a nagy tömegben, te még a fensőbb értelmiségnél is elszomoritólag hideg közöny mutatkozik, s még csak annyira sem terjed ügyekezetiünk, hogy a külföldön feltalált sczelszerűnek bizonyult vivmányokat mihamarébb sajátunkká tegyük. Sőt a fönnebb emlitemen feltékenység annyira megy, hogy még tudvalévőleg nem korszerű ös szokásainkhoz is ragaszkodunk, azokat dicsőitjük, s a nemzet vezérszellemei: politikusok, költök, tudósok vitétik magukat a tömeggel, húznak neki olyan nótát, a minót az parancsol, a helyett, hogy a tömeget kényyszeritnék ugy táncolni, ahogy ök hegedülnek.

Nem Peturok ezek, s nem mondják: Bordalt? Am legyen — de — keserű lesz!

Ott van anyagi értelemben legdrágább nemzeti intézményiünk, az akadémia. Ez azt mondja, hogy az ő feladata a nemzeti nyelv művelése, és a szoros ér-

telembeni tudományosság. Mellőzvéen itt, hogy nyelv-művelési feladatát mennyire oldotta meg szócsintanos kísérleteivel, azt kérdem, járult e bárcsak egyetlen gondolattal, egyetlen fölfedezéssel akármely szakmában az európai tudományosság előbbreviteléhez, és mondhatja e a külföld, im itt e fővenyszem, ezzel a magyar akadémia gyarapította az európai tudomány tárházát? Mem kizárólag Finnia s Lapponia hósvatagain révedez é, keresvén ott Bendegucz sarujának nyomait, holott már annak patkószegeit is rég megörölte az idő örök malma..... És ha az általános tudományosságra nem, legalább a nemzeti művelődésre hatna ugy, oly mérvben, minöt eszközei engednek! Ha azt mondjuk: adjatok ki a népnek százezer példányban tanulságos könyveket, azt felelik: mi nem sajátlagos magyar néptanítók, de európai tudósok vagyunk; ha pedig azt mondjuk nekik, no hát! rajta! mozdítsátok elő valamivel az európai tudományt, akkor azt felelik: nekünk a nemzeti nyelv s hazai művelődés a feladatunk. Egyik jelentősebb, s életre kihatóbb intézkedése, a drámai jutalomkitűzés is oly gyakorlatiatlan, hogy ne mondjam absurd alapokra van fektetve, mint-ha csak az volna a czél, hogy ne a szokottnál jobb, de annál is rosszabb, ellhirtelenkedett vásári férczművekkel szaporitassék a nemzeti irodalom? A jutalomtűzés czélja: nagyobb ösztönadás, de hogy érjük ezt el, ha a jutalom e nagy feladatnál jóval kisebb, mint a sokkal könnyebb s haszontalanabb egynémely irodalmi

dolgozatok rendes és biztos munkadíja? Olyan tehetség, a ki jó tragédiát tudna írni, kétségkiviül regényt is tud vagy lapot szerkeszteni, mert hiszen ez kifejezhetlenül könnyebb dolog; már aztán mi ösztöne legyen száz aranyért legalább két éven át tragedián dolgozni, ha például égy élczlap szerkesztése neki azon idő alatt öt — hat ezer forintot hoz, vagy egy jó bohózatos népszinmű 3—4 száz aranynak megfelelő jövedelmet is juttat?

Ime, akárhova tekintünk, mindenütt, még a honnan fényt váránk is, csak hibával, még pedig sokszor colossalissal találkozunk, s még is ennyi hiba mellett minneniütt még colossalisabb elbizottság, önteltség, hová vezet mindez? . . . És a helyett, hogy e hibákat kutatók, javítgatnók, még azokat palástolgatni hazafiasságnak tartjuk! És a hibát mindég csak másban, a földirati fekvésben, az európai viszonyokban, a levegőben inkább csak nem magunkban, részint nem is itthon keressük.

! Boddog hazafiak, boldogtalan haza!

Igen, mert e hazafiak boldog optimismusa okozza a haza baját századok óta már, és ma is főleg; azonban ők elég boldogok azt be nem látni, sőt elég áthatlan koponyájuk a hibalátó, szigorú önismeretnek önvére iránti junius-brutusi kérlelhetlen ítéletét, a legmélyebb honszeretet aggodó pessimismusának agyhasgató cassandrái kinjait gyanúsítani; s mint a nagy gyermekek, jobban hinni az altatót regélő dajkának,

mint a hasznosabb valódi tanokat hirdető komoly tanárnak! . . . És én hallgassak e vészjelekről, félvén a kellemetlen benyomás következményeitől? Hiszen, ha gyanusítani fognak is, kisebb lesz annak fájdalma, mint ama világos látásé, mely önbüneink Banquo-szellemének rémképével viódik!

Nem új érzés ez már, s ha bár magasztos és ritka, de elég sorsosra talál minden időben, még e honban is. Már ezelőtt évezedekkel mondá egyik nyilvános emberünk: „Igaz, hogy félreismertetni a legnagyobb kin, maga a halál. De e halálból már itt a földön van feltámadás, — önérzetünkben.“ Továbbá: midőn azt kívánom nektek, hogy legyetek munkás, önálló, szilárd, polgárok, jót kívánok; de ha azt kívánnám, hogy soha félre ne értessetek, se ne rágal-masztassatok, lehetetlent kívánnék. De mit sem tesz; nyuljatok kebletekbe, s ottan érezni fogjátok, hogy haza és szabadság drágább kincs, semhogy érettük ezeket is nem lehetne s nem kellene elszenvedni, s ki miattok riad vissza utjából, az honát és a szabadságot soha sem szerette.“

Vajha ne volna igazam abban, a minek sejtelve gyötör jó ideje, hogy ugy nemzeti mint különösen általános művelődésünkben nem hogy az 1848: előtti hatványos, de egyáltalán a körülünk s velünk lakó fajokhoz arányos haladást sem látok, és pedig még nem is ez a legnagyobb vész, mely szinte kétségbeesséssel fenyeget; mert ez állapot meglehetősen mérv-

ben menthető volna a tagadhatlanul súlyos viszonyokban; de a legnagyobb, a megdöbbenő jelenség az, hogy mi e kór állapot öntudatával birni sem látszatunk, hogy — tudniillik mint egész művemén át bizonyíthatni volt czélom, közveleményünk s közérzületünk veszélyes irányban, tán mint lázbeteg önismeretlen, a romlás örvénye felé közelít! Ha tévedtem, boldog leszek belátva tévedésemet, hisz én csak egyes vagyok, még pedig egy alig észrevett parány; az egyesnek tévedni szabad, az se nem baja, se nem szégyene a hazának; csak ő az egész, a nemzet — ő maga ne tévedjen, mert akkor elesik az egyes — mind!

Ki tudja meddig tart az időszak, melyben nem hogy nem segít rajtunk senki, de mint a szegényt a példaszó szerint — még az ág is húz?.. és csak egyesek kitartó nagy erényeinek, megható példáinak erejével menekülhetünk meg a végelerkölcstelenedéstől, melynek kivitelére oly hatalmas, nyommasztó rugók vannak mozgásba hozva, hogy máris fölbátorodni látunk minden gonoszt, mely a nyilvánosság mult évi sugár paránya előtt egyidőre behúzta csigafejét?.. Azért — palota örök vigyázatok!

Minél sötétebb az éj, annál éberek legyenek a tábori őrszemek.

Részenről annyi rosszat, annyi lánczáról elszabadult ördögöt látok az éjben, hogy véteknak tartanám azok leálarcozásának elmulasztását, habár az némi önveszélyeztetéssel járna is.

Merthogy fizetemért a bokraikból kiugrotott nyulak szörnyű átkaira, a rövidlátó együgyűség — és fondor jezsuita hazafiság „hazaáruló“ bélyegére tarthatok számot — az iránt nincs kétségem. Ha nem tudnám is magam saját tapasztalásából, jól mondja a nagy Széchenyi: „A sokasággal úgy boldogul az ember, ha mindenét dicséri s csudálja; ki igazat mond, hibáit fölfedezi, s dorgálja, az soha sem kedveltje, mert hiúságát sérti, s önfelsőbbségét érezteti. Elcsábítani könnyű, s ahozcsak hizelkedés kell, mely nem lehet olyan durva, (vastag) s a valóval oly ellenkező, hogy még is sokan szivesen ne nyelnék el, s meg ne emésztenék.“

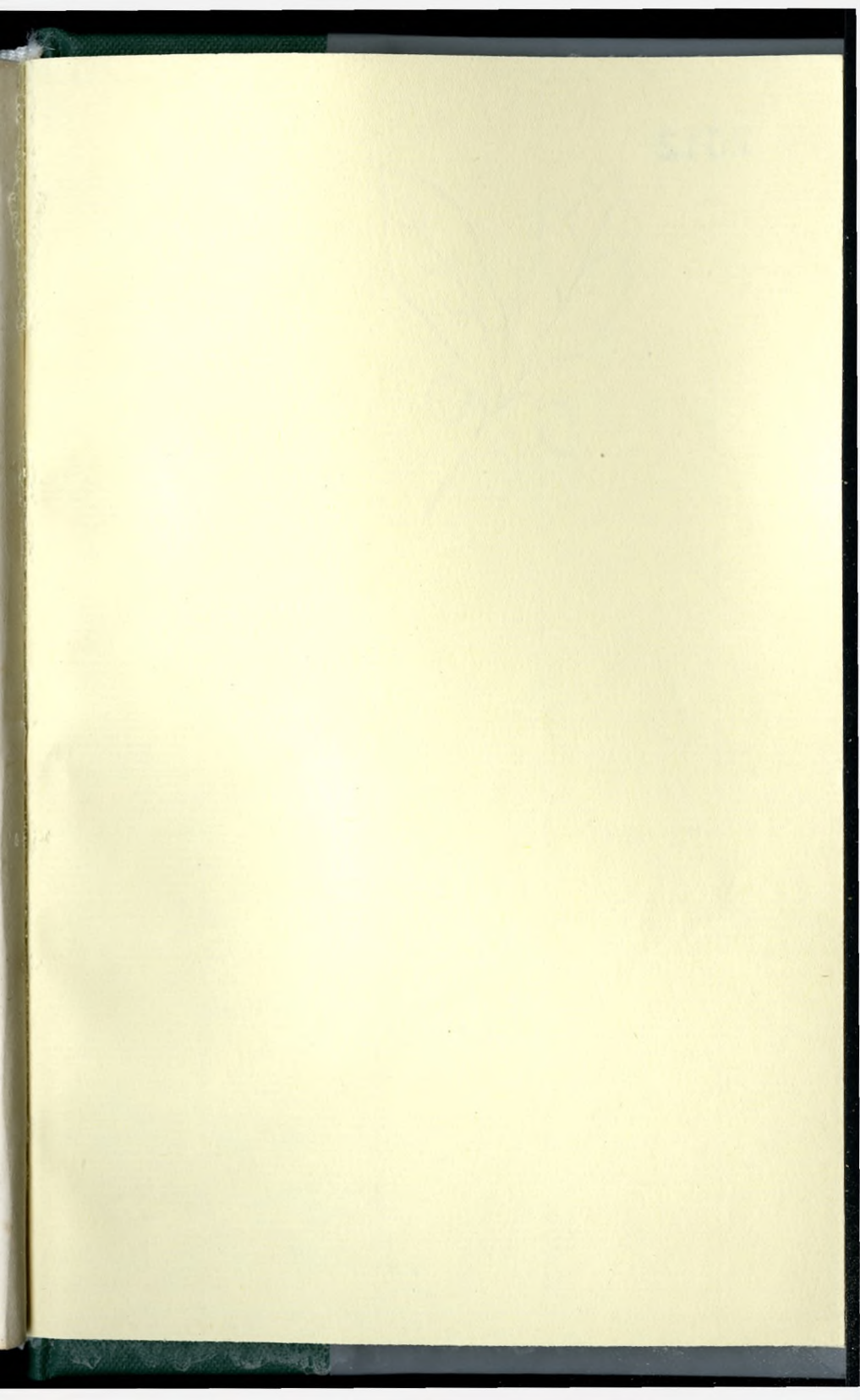
Ám jöjjön, a minék jönnie kell, s ám vesszek el én, csak éljen a hon!...

Nem elég megvetni tudni-catoilag a Caesarok kegyét s nem rettenni meg Jupiternek Prometheuszlánczó Kaukaszától, egyaránt rabok volnánk, ha a nagy tömeg tarpéji szirtjének gyáva félelme forgatná szélkakas meggyőződésünket. A valódi szabad ember keble Istenének hódol...! az igaznak, et si fractus illabatur orbis... Isten bocsássa meg nekem e frázisokat... még a szépet, az igazat is jobban szeretem minél egyszerűbb ruhában, hanem — másfelől a cynismust is gyűlölöm, s hódolni akartam a szép ama törvényének, mely szerint: végén csattanjon!..

Azért hát Isten velünk... a következő füzetben, — a viszontlátásig?! ..

Nyomtata J. F. Glück, Lipsében.

2012

